

บทที่ 4

องค์ประกอบการแสดงโขนของอากาศไล

บทนี้ผู้วิจัยจะกล่าวถึงองค์ประกอบของการแสดงโขนของอากาศไล ซึ่งทำให้การแสดงมีความงดงามและสมบัติน่าทึ่งมากขึ้น โดยเน้นรูปแบบการแสดง ลักษณะเครื่องแต่งกาย อาวุธ วนดนตรี การขับร้อง และการพากย์เจรจา ตลอดจนวิธีการแสดงของอากาศไลที่ปรากฏในเรื่องรามเกียรติ์ ชุด สิบมรรคา ซึ่งลักษณะองค์ประกอบของการแสดงโขนของอากาศไลในช่วงปี พ.ศ. 2488 - 2543 มีการแสดงที่มีบทบาทของอากาศไลปรากฏอยู่ประมาณ 10 ครั้ง และสาเหตุที่มีการแสดงชุดสิบมรรคาที่ปรากฏบทบาทของอากาศไลมีอยู่น้อยครั้งนั้นเนื่องจาก อากาศไลเป็นตัวละครที่มีความสำคัญน้อย เป็นเพียงแต่ผู้รักษาเมืองลงกามีให้ผู้ใดเข้ามาโดยง่าย ต้องผ่านด่านคุ้มครองต่าง ๆ ซึ่งเป็นเสมือนเมืองคอยป้องกันศัตรู จึงทำให้อากาศไลมีบทบาทน้อย มิได้นำมาแสดงแต่ยังปรากฏการแสดงโขนของอากาศไล จากผู้มีประสบการณ์ตรงได้กล่าวว่า การแสดงโขนของอากาศไล จะมีการแสดงอยู่สองประเภท คือ การแสดงโขนหน้าจอ ซึ่งใช้แสดงในงานอวมงคล เช่น งานฌาปนกิจศพ เป็นต้น และอีกประเภทหนึ่งคือ การแสดงที่โรงละครแห่งชาติ เป็นการแสดงประกอบฉากเพื่อให้เกิดความสมจริงของเนื้อเรื่องมากที่สุด เรียกว่า โขนฉาก

ดังนั้นผู้วิจัยพบว่าการแสดงโขนของอากาศไลมีการแสดงโขนอยู่ 2 ประเภท คือ

1. โขนหน้าจอ
2. โขนฉาก

4.1 โขนหน้าจอ

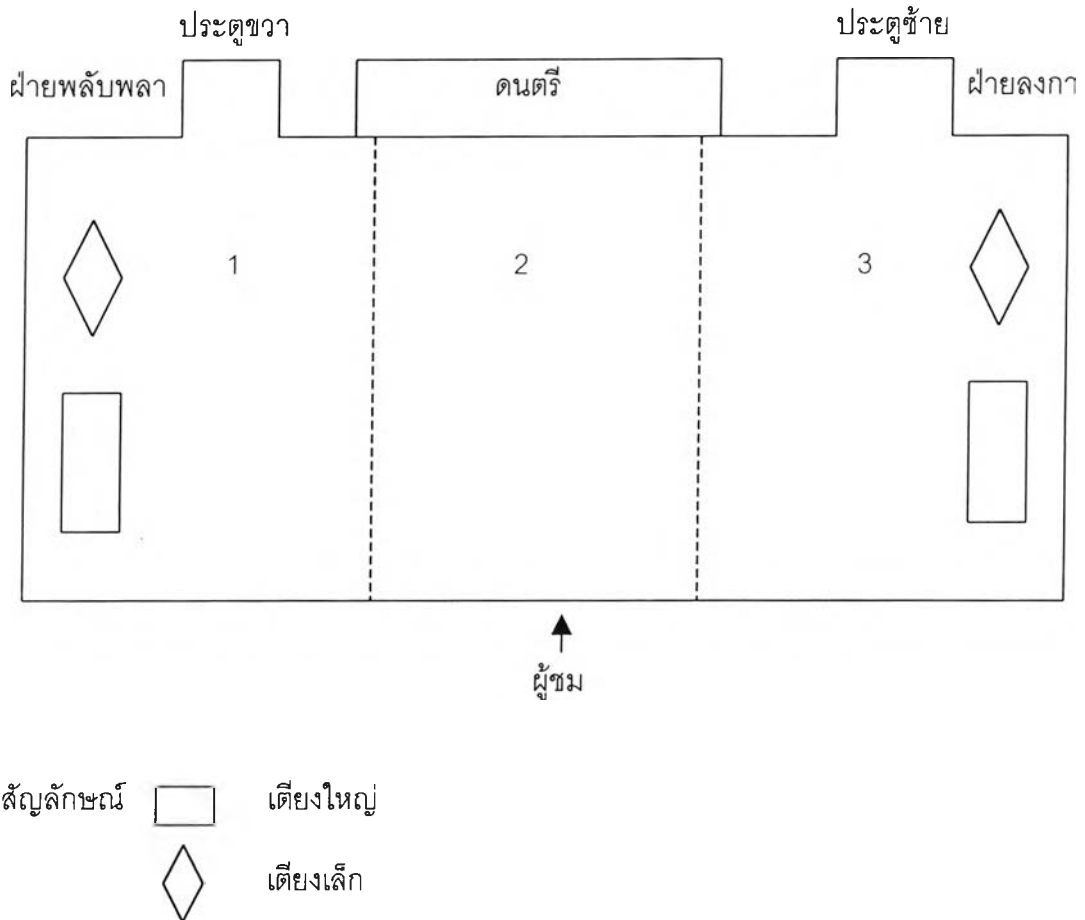
โขนหน้าจอ เป็นการแสดงโขนประเภทหนึ่งที่ได้นำรูปแบบของการแสดงหนังใหญ่ ซึ่งใช้จอผ้าขาวแสดงหนังใหญ่ โดยกำหนดให้ผู้แสดงหนังใหญ่ใช้ตัวหนังทาบทที่จอเพื่อให้ปรากฏเงาภาพของตัวหนังประเภทต่าง ๆ และต่อมาได้มีการวิวัฒนาการโขนมาแสดงกับจอของหนังใหญ่ โดยกำหนดให้ผู้แสดงออกมารำร่ายทางด้านหน้าของจอหนัง ซึ่งจะมียอดประกอบเป็นเวทีให้ผู้แสดงตามกระบวนท่ารำ ขนาดของเวทีโขนหน้าจอ ซึ่งในลักษณะทั่วไปจะมีขนาดกว้าง 6 วา ยาว 9 วา ด้านหลังของจอจะมีจอผ้าจอซึ่งสูงประมาณ 3 วา ทั้งสองข้างของจอจะมีภาพวาดลงบน

ผ่านากว่าจอส่วนกลาง ด้านขวาของเวทีกำหนดให้เป็นทางฝ่ายของพระรามจะวาดภาพเป็นรูปพลับพลา ซึ่งเป็นที่พักของพระรามในป่า ด้านซ้ายของเวทีกำหนดให้เป็นทางฝ่ายของทศกัณฐ์จะวาดภาพเป็นรูปปราสาทราชวังของทศกัณฐ์แล้วเจาะประตูทั้งสองด้านเพื่อให้ผู้แสดงใช้เป็นทางเข้าออก ส่วนบนพื้นของเวทีจะมีเตียงตั้งสำหรับตัวละครนั่งทั้งสองด้านโดยทางด้านขวาจะมีเตียงตั้ง 2 เตียง ตั้งหันหน้าไปตามพื้นของเวทีซึ่งเป็นเตียงใหญ่ของพระราม ส่วนเตียงของพระลักษมณ์จะมีขนาดเล็กลงมาตั้งอยู่ทางซ้ายมือของพระราม คือติดกับจอภาพ ตั้งเตียงหันหน้าออกมาทางคนดูและเข้าหาพระราม บนเตียงใหญ่จะมีหมอนขวานวางทางด้านซ้ายมือ 1 ใบ

เตียงของฝ่ายทศกัณฐ์หรือฝ่ายยักษ์ จะตั้งเตียงใหญ่และเตียงเล็กเช่นเดียวกับฝ่ายพลับพลาหันหน้ามาตามยาวของเวทีบนเตียงจะมีหมอนขวานวางอยู่ 1 ใบ และยังมีเครื่องราชูปโภคตั้งอยู่บนโต๊ะอีกต่างหาก ทางด้านซ้ายมือเช่นกัน และพื้นของเวทีจะเป็นพื้นไม้กระดานจะต้องใช้เสื่อหรือผ้าปูให้ทั่วทั้งเวทีเพื่อมิให้เกิดอันตรายจากวัสดุที่อาจจะทิ่มแทงเท้าของผู้แสดง ทำให้เกิดความเรียบร้อยและสวยงามของพื้นเวที ส่วนประกอบของเวทีอีกประการหนึ่งคือที่นั่งของผู้บรรเลงดนตรีและขับร้อง จะใช้สำหรับตั้งของเครื่องดนตรีทั้งหมด 7 ชนิด และผู้ขับร้องเพลงอีกประมาณ 5 คนอยู่ด้านหลังจอพื้นเดียวกับเวที ส่วนทางขึ้นลงของผู้แสดงนั้นจะเป็นลักษณะของไม้กระดานพาดกับขอบประตูของเวทีทั้ง 2 ด้าน เพื่อใช้เป็นทางขึ้น-ลงของผู้แสดง ลักษณะของการแบ่งพื้นที่ของเวทีการแสดงโขงหน้าจอได้กล่าวไว้ในงานวิจัยเรื่องจารีตการฝึกหัดและการแสดงโขงตัวพระรามโดยนายไพฑูรย์ เข้มแข็ง ดังนี้ “เนื่องจากเวทีของการแสดงโขงหน้าจอมีความยาวของพื้นที่ใช้ในการแสดงพอสมควร ดังนั้นจึงมีการกำหนดเนื้อที่ของเวทีที่ใช้ในการแสดงออกเป็น 3 ส่วน ได้แก่ ส่วนที่ 1 ส่วนที่ 2 และส่วนที่ 3 ดังตารางภาพ การแสดงการใช้พื้นที่ขอบเวทีโขงหน้าจอ”¹

¹ ไพฑูรย์ เข้มแข็ง, จารีตการฝึกหัดและการแสดงโขงตัวพระราม (วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชานาฏศิลป์ คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2537), หน้า 296

แผนผังที่ 1 : การแบ่งพื้นที่บนเวทีโซนหน้าจอ

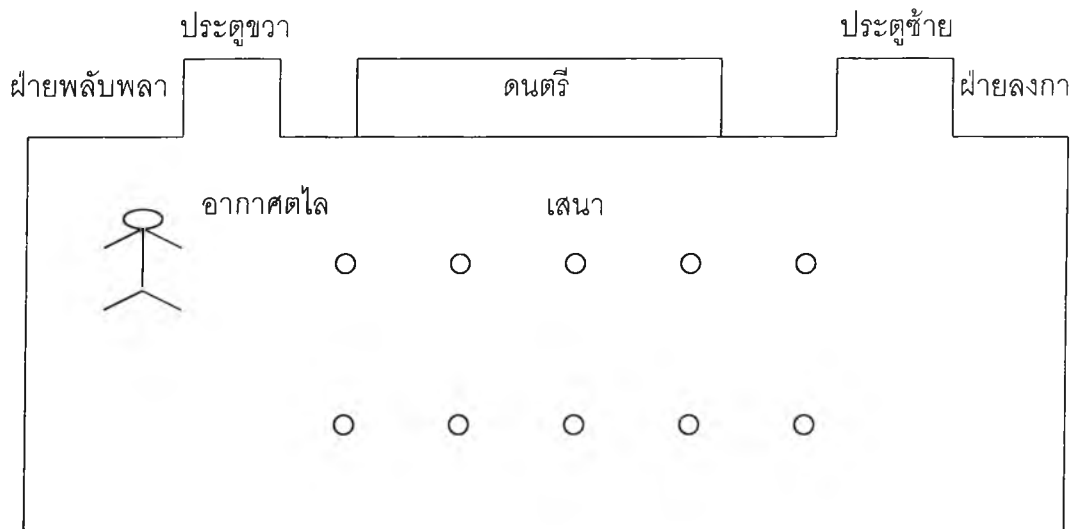

การแบ่งพื้นที่ของเวทีของโซนหน้าจอนี้ มิได้กำหนดแน่นอนเป็นระเบียบแบบแผนว่าจะต้องยึดถือแบบเวทีการแสดงของละครตะวันตก แต่จะใช้การพิจารณาของผู้แสดงที่จะสามารถแสดงอารมณ์และบทบาทให้ผู้ชมได้ทราบว่าเป็นตัวละครฝ่ายใด จึงได้แบ่งพื้นที่การใช้เวทีให้ตัวละครใช้เป็นการกำหนดการเคลื่อนไหวระหว่างการแสดงบทบาทกระบวนท่ารำตรวจพล เพื่อให้เกิดความสมดุลย์ของการใช้พื้นที่เวทีการแสดงดังนี้

1. ส่วนที่ 1 ตัวละครฝ่ายลงกา (อากาศไล) ออกมาเดินแล้วทำจากจนถึงกระบวนท่ากระทืบพื้น (แนวขนานของเวทีจากขวามาซ้าย)
2. ส่วนที่ 2 ตัวละคร ปฏิบัติกระบวนท่า "เก็บ" ไปบริเวณกลางเวทีหรือพื้นที่ส่วนที่ 2 จนถึงกระบวนท่า "ปะเท่งปะ"

3. ส่วนที่ 3 ตัวละคร ปฏิบัติกระบวนท่า ปะเท่งปะ ไปจนสุดส่วนที่ 3 ของเวทีบริเวณขอบ ประตูฝ่ายพลับพลา แล้วเดินกลับมาจบกระบวนท่าในพื้นที่ส่วนที่ 2 แล้วจึงเดินเข้าด้านในเวทีทาง ประตูฝ่ายพลับพลา ทั้งนี้ตัวเสนายักษ์นั้นจะปฏิบัติกระบวนท่าเดินโดยกำหนดระยะของพื้นที่ทั้ง 3 ส่วน โดยแบ่งระยะของเวทีให้เท่ากัน จะใช้ผู้แสดงทั้งหมด 5 คู่ โดยจะอยู่ตามตำแหน่ง ทั้งส่วนหน้า และด้านในของเวทีดังภาพ

แผนผังที่ 2 : การแบ่งพื้นที่บนเวทีโขนหน้าจอของอากาศไต

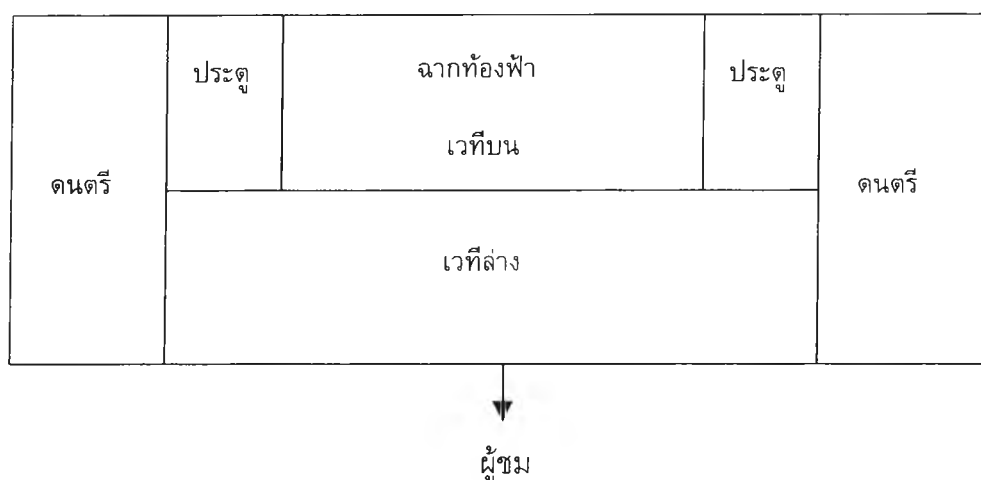

4.2 โขนฉาก

โขนฉาก เป็นการแสดงโขนที่เกิดขึ้นในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นสมัยที่อารยธรรมของประเทศทางตะวันตกเข้ามาในราชสำนักและในหมู่ของสังคมชั้นสูงของไทย ไม่ว่าจะเป็นรูปแบบของเครื่องแต่งกายของบุคคลทั่วไปในสังคมชั้นสูง และรูปแบบการแสดงของไทย ก็ได้พัฒนาให้มีความสมจริงมากยิ่งขึ้นตามเนื้อเรื่องและผู้ประพันธ์ได้บรรยายไว้ในบทของวรรณคดี ฉะนั้นจึงมีองค์ประกอบของการแสดงเกิดขึ้นอีกชนิดหนึ่งคือ ฉาก ที่สร้างให้ผู้ชมสามารถมองเห็น ภาพของความสมจริงของตัวละครในขณะแสดงได้ดียิ่งขึ้น ดังนั้นการแสดงโขนจึงได้นำฉากเข้ามา มีบทบาทใช้ในการแสดง ซึ่งมีฉากที่ใช้ อาทิ ฉากห้องพระโรง ฉากป่าต้นไม้ ฉากแม่น้ำ และฉาก ห้องฟ้า สำหรับการแสดงโขนของอากาศไต จะใช้ฉากที่ปรากฏในการแสดงของกระบวนท่าตรวจพล และกระบวนท่ารบ คือ ฉากห้องฟ้า เพราะว่าอากาศไตเป็นตัวละครจำพวกปีศาจเสื่อเมือง วิธีการ

แสดงก็สมมติให้เป็นตัวอักษรประเภทหนึ่งออกมาในฉากท้องฟ้า ซึ่งมีลักษณะล่องลอยไปมาในอากาศที่คอยรักษาร้านเมืองและในครั้งนั้นหนุมานซึ่งจะไปสืบข่าวนางสีดาในเมืองลงกา โดยการเหาะข้ามมหาสมุทรเข้าไปในระหว่างทางได้พบกับอากาศไฉจึงเกิดการต่อสู้ขึ้นในท้องฟ้า

แผนผังที่ 3 : เวทีการแสดงโขนชุด สืบมรรคาของอากาศไฉ

ฉากตรวจพลในการตรวจพลของอากาศไฉซึ่งปรากฏในการแสดงโขนฉากมีรูปแบบเช่นเดียวกับโขนหน้าจอ คือ ตัวเสนาจะออกมาปฏิบัติตามกระบวนท่าของเพลงกราวใน โดยแบ่งเป็น 2 ชุด คือ ชุดแรกจะออกมา 4 ตน จนถึงกระบวนท่าเดินไปด้านหน้าของเวทีที่จะออกมาทั้งหมด และต่อไปเป็นตัวนายทัพออกมาปฏิบัติตามกระบวนท่าตรวจพลตามลำดับ ตัวละครทั้งหมดของฝ่ายยักษ์หรืออากาศไฉจะออกทางประตูทางขวาของเวทีเสมอไป และจะเข้าหรือจบกระบวนท่าของการตรวจพลจะเข้าทางประตูทางซ้ายซึ่งหมายถึง การเคลื่อนที่ไปยังสนามรบกับคู่ต่อสู้ต่อไป

ฉากการรบหรือต่อสู้ในการรบจะต้องประกอบด้วยกองทัพของทั้งสองฝ่ายหรือกองทัพฝ่ายเดียวและรบหรือต่อสู้กับบุคคลคนเดียวของอีกฝ่ายหนึ่งก็ได้ อย่างเช่น กองทัพของอากาศไฉกับหนุมานนี้ ในขั้นแรกจะต้องมีการปะทะทัพอันหน้าประจันกันในคู่ต่อสู้ ซึ่งจะทำให้ผู้ชมได้เห็นชัดเจนยิ่งขึ้นในระหว่างการต่อสู้ทั้งสองฝ่าย และตัวอากาศไฉซึ่งเป็นนายทัพ จะสั่งให้ไพร่พลของตนเองเข้าต่อสู้กับหนุมานโดยแบ่งออกเป็น 2 แถว เมื่อแถวแรกตายแล้ว แถวที่สองก็เข้าต่อสู้ต่อไป จนตายหรือแพ้หายเข้าหลังเวทีทางประตูซ้าย จึงถึงตอนตัวอากาศไฉนายทัพ เข้าต่อสู้จะอยู่ในระหว่างเวทีส่วนกลางให้เกิดความสมดุลงของน้ำหนักทางสายตาของผู้ชม เมื่อถึงกระบวนท่าตอนที่หนุมานฆ่าอากาศไฉตายนั้นตัวละครจะเคลื่อนที่มาอยู่ในส่วนด้านซ้ายซึ่งเป็นทางเข้าของเวที

4.3 เครื่องแต่งกายและอุปกรณ์การแสดงโขนของอากาศไล

การแสดงโขนของไทยต้องมีการแต่งกายเพื่อให้เกิดความงดงามและสมบทบาทของตัวละครที่จินตกริได้ประพันธ์ขึ้นเป็นเรื่องราว โดยมีการกำหนดรูปแบบการแต่งกายของประเภทตัวละครขึ้น อากาศไลก็เป็นตัวละครประเภทยักษ์ที่มีองค์ประกอบของการแต่งกาย ดังนี้

4.3.1 ลักษณะศิระโขนของอากาศไล

ศิระโขนเป็นสิ่งสำคัญของการแสดงโขน สามารถทำให้ผู้ชมได้ทราบถึงชื่อของตัวละครและบทบาทที่ปรากฏในบทประพันธ์ที่ใช้ในการแสดง เช่น ศิระของอากาศไล ยักษ์เสื้อเมืองลงกา มีรูปลักษณะดังนี้

ลักษณะของศิระของอากาศไล

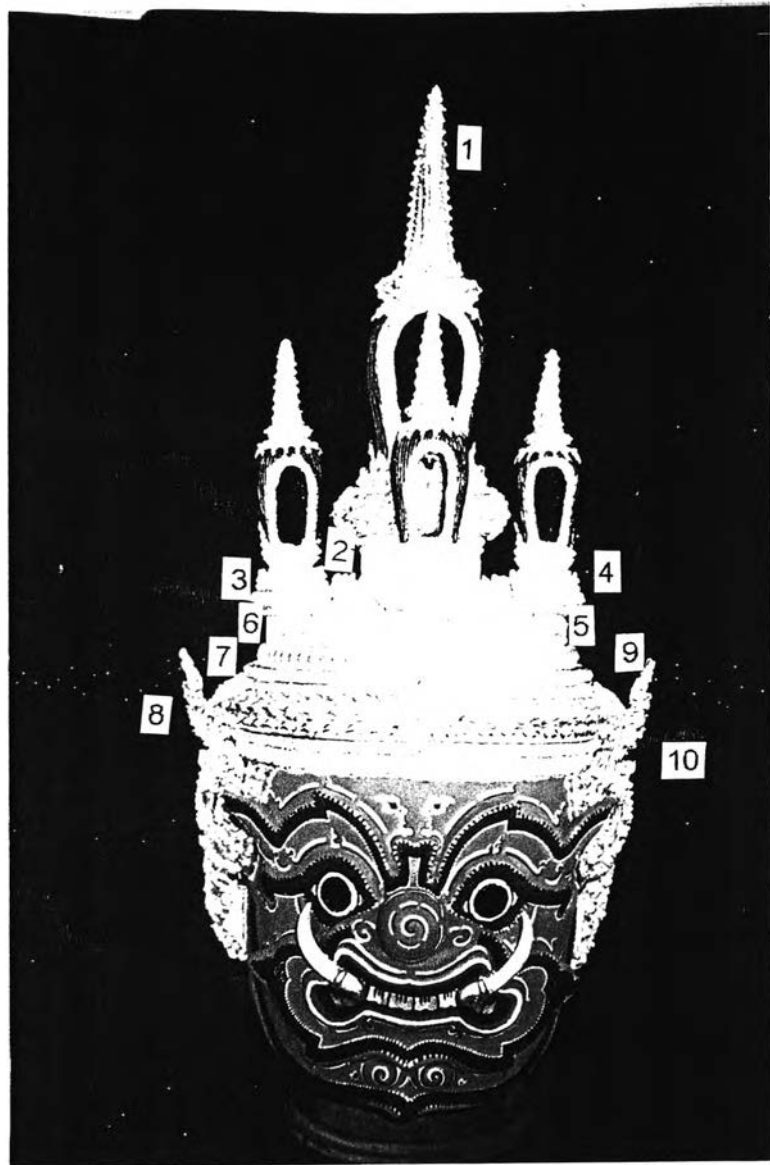
1. ทรงผมเรียกว่า 5 แหยมยอดน้ำเต้า*
2. เชิงบาตร** คือ ข้อต่อระหว่างยอดน้ำเต้ากับส่วนของศิระ
3. กระจังประดับเพชร ตาอ้อย*** รอบศิระแถวที่ 1
4. กระจังประดับเพชร ตาอ้อยรอบศิระแถวที่ 2
5. กระจังประดับเพชร ตาอ้อยรอบศิระแถวที่ 3
6. กระจังตาอ้อยรอบศิระแถวที่ 4
7. เกี้ยว
8. เส้นลวด
9. เม็ดเนื่อง (การเรียงเพชรต่อเนื่องกันไปรอบศิระ)
10. ชายผ้า หมายถึง ลักษณะของลายไทย

หมายเหตุ ผมทรงห้าแหยมนี้ยังปรากฏกับตัวละครเทพอีกองค์หนึ่งคือพระปัญจสิงขร เป็นเทพเจ้าของดนตรีไทย ผู้วิจัยคิดว่าครูอาจารย์ทางนาฏศิลป์ได้นำเอาส่วนของศิระทรงห้าแหยมมาใช้ไว้ให้กับอากาศไลซึ่งเป็นยักษ์เสื้อเมืองลงกา ซึ่งเป็นเทพมีหน้าที่ปกป้องคุ้มครองชาวเมืองลงกาให้มีความสุขตามความเชื่อในเรื่องของพระเสื้อเมือง (ดูภาพในภาคผนวก)

* ยอดน้ำเต้า คือ ส่วนที่คล้ายกับผลของน้ำเต้าบริเวณของคิ้ว

** เชิงบาตร คือ ส่วนของที่รองบาตรของพระสงฆ์

*** ตาอ้อย คือ ภาษาของช่างทำศิระโขน อธิบายว่ามีลักษณะคล้ายส่วนของแขนงข้อต่อระหว่างข้อของต้นอ้อย

ภาพที่ 23 : ศิระษะด้านหน้าส่วนของยอดของอากาศไล

ภาพที่ 24 : ลักษณะใบหน้าของอากาศไล

ลักษณะของใบหน้ามี 4 หน้า

- สีแดงเสน คือ สีแดงผสมกับสีน้ำตาล
- เส้นห่อ คือ ลายที่เขียนบนใบหน้าคล้ายกับริ้วรอย ลักษณะของการเขียนสลับคล้ายกับลายผ้า ซึ่งนำมาจากศิลปะการเขียนภาพของชนชาติจีน
- เส้นห่อประกอบด้วยเส้น 4 เส้นต่างสีกัน คือ 1) สีชมพู เป็นเส้นนำในการเขียนลาย 2) สีแดงชาด 3) สีแดงเปลือกมังคุด 4) สีทอง
- คิ้ว และดวงตาเบิกโพลง มีเส้นพรายสีเดียวกับสีดำ
- เส้นพราย คือ ลักษณะของขนที่ปรากฏบนใบหน้ามี 4 ตำแหน่งคือ คิ้ว ดวงตา ปาก และเครา
- ปากแสดยะเห็นไรฟัน 8 ซี่
- เขี้ยวโจ่งแหลม เป็นลักษณะของยักษ์ที่มีดวงตาเบิกโพลงจะมีเขี้ยวโจ่งแหลม

ภาพที่ 25 : ลักษณะด้านข้างของศีระชะของอากาศไล

ลักษณะของศีระชะด้านข้างของอากาศไล (ทั้งสองด้านซ้ายและด้านขวา)

- กรรเจียกจร ลายกนก
- กุณฑล ลักษณะคล้ายต่างหู
- ใบหูด้านใน
- เส้นขนใบหู

ภาพที่ 26 : ลักษณะด้านหลังของศีระะของอากาศไล

ลักษณะของส่วนหลังของศีระะ

- ใบหน้าขนาดเล็ก 3 ใบหน้า
- กรรเจียกจร 1 คู่ ไม่ปรากฏว่ามีกณฑล
- เส้นห่อ 1 ชุด

หมายเหตุ ลักษณะศีระะของอากาศไลได้สัมภาษณ์ นายสมศักดิ์ ทัดดี อาจารย์ 3 ระดับ 8 ผู้ค้นคว้าวิจัยเรื่อง เครื่องแต่งกายโขน วิทยาลัยนาฏศิลป์ สถาบันนาฏดุริยางคศิลป์ กรมศิลปากร, วันที่ 18 มกราคม 2544.

4.3.2 การแต่งกายของอากาศดไล

อากาศดไลเป็นยักษ์ที่มีความผสมผสานระหว่างยักษ์ผู้หญิงและยักษ์ผู้ชายอยู่ในตัวเดียวกัน และแตกต่างจากยักษ์คนอื่นทั้งรูปร่าง ลักษณะกิริยาท่าทาง ตลอดจนรูปแบบการแต่งกายที่ปรากฏในภาพจิตรกรรมฝาผนังวัดพระศรีรัตนศาสดารามและปรากฏในการแสดงโขนคือ การนุ่งผ้าแบบโจงกระเบนกับการนุ่งผ้าแบบจีบหน้านาง สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานิราศรานุวัตติวงศ์ได้กล่าวถึงลักษณะการแต่งกายของยักษ์ตนนี้ว่า

“นุ่งผ้าจีบโจงดูเหมือนกับผู้หญิงทุกวันนี้นุ่งโจงกระเบน ไม่สมกับรูปร่างที่เป็นอย่างเก่า แลถ้าหมั้นนางยาวอย่างเก่ายิ่งดูขัดกันพิลึกหนักขึ้น ที่ทรงแก้เสียเป็นผ้าสั้นนั้นช่วยให้ค่อยเข้ากันดีขึ้นเป็นกอง ในข้อที่ขัดขวางต่าง ๆ นี้ เชื่อแน่ว่าต้องมีอะไรผิดในนั้นส่วนใดส่วนหนึ่ง เมื่อนึกถึงตัวอย่างที่เคยเห็นโขนละครมาก ก็นึกไม่ได้ว่าได้เคยเห็นยักษ์ตัวเมียที่ไหนก่อนละครเจ้าพระยาเทเวศร นึกถึงรูปเขียนเคยเห็น 4 ตัวเท่านั้น คือ กากนาสูร อัสมุขี สัมหนักขา กับผีเสื้อสมุทร แต่งตัวก็อย่างนาง นุ่งจีบไม่ใช่โจงกระเบนที่นี้ก็เกิดปลุกฉาววิเศษขึ้นในใจดังนี้

- (ปุจฉา) รูปเขียนกับโขนละครนุ่งไม่เหมือนกัน ต้องเป็นอันผิดข้างหนึ่งข้างไหนจะผิด
- (วิสัชนา) ข้างโขนละครคงผิดเพราะตัวโขนละครที่เห็นใหม่กว่าตัวภาพ แต่นุ่งโจงกระเบนก็ใหม่กว่านุ่งจีบ
- (ปุจฉา) ทำไมจึงนุ่งโจงกระเบนให้ผิดไป ไม่เคยเห็น หรือว่ารูปเขียนเก่าเขาไม่ได้นุ่งโจงกระเบน
- (วิสัชนา) เคยเห็นแต่เพราะออกกราวในแยกขาผู้แตกกลางน่าเกลียด หมดปัญญา จึงรวบหน้าผ้าขึ้นโจงเสีย ที่จริงก็นุ่งจีบก่อน จึงเรียกว่าจีบโจง
- (ปุจฉา) ถ้ากระนั้นผิดมิเป็นมาแต่ออกกราวในหรือ
- (วิสัชนา) เห็นจะแน่
- (ปุจฉา) แต่ก่อนเขาไม่ออกกราวในกันหรือ

- (วิสัยทัศน์) อาจจะเป็นได้สองอย่าง เขาไม่ออกก็ได้ หรือจะออกแต่เขาจะมีทำ
อย่างหนึ่ง ซึ่งไม่มีแบบเสียอย่างยักษ์ตัวผู้ก็เป็นได้
- (ปจฺฉา) ถ้ากระนั้นท่าเก๋หายไปในไหน ท่าใหม่มาแต่ไหน
- (วิสัยทัศน์) ท่าเก๋หายนั้นง่ายที่สุด ยักษ์ตัวเมียมีน้อยตัว และข้าเป็นชุดที่ไม่ใคร
ได้เล่นเพื่อนไหนใครไม่มีใครได้เห็นติดตาจำท่าทางได้ พอคนเคยเป็น
ตายท่าก็หายเท่านั้นท่าใหม่นี้คงมีคราวจำเป็นที่จะต้องออกยักษ์ตัว
เมียเกิดขึ้น ก็มุ่งกันไปทีหนึ่งเท่านั้น คนไม่รู้ก็ถือกันเป็นแบบต่อมา
- (ปจฺฉา) ถ้ากระนั้นท่าอย่างไรจึงจะเล่นยักษ์ตัวเมียได้ดี
- (วิสัยทัศน์) ต้องคิดท่าใหม่
- (ปจฺฉา) ใครจะเป็นคนคิดได้
- (วิสัยทัศน์) ไม่ทราบ
สิ้นความคิดเพียงเท่านั้น

ฤษีแปลงเข้าศาลา ปี่พาทย์ทำเสมอเถรนั้น มีความยินดีเป็นล้นเกล้าฯ
นึกว่าจะสูญเสียแล้วที่ทรงจัดให้เล่นเพลงเก่าขึ้นได้เช่นนี้ เป็นต่ออายุวิชาดนตรีมี
คุณอย่างยิ่งอีกเพลงหนึ่งเวลาแปลงกายเรียก ตระปี่พาทย์เอา ตระนอน มาใช้
เสมอ ที่แท้เขามีตระสำหรับกันเรียกว่า “ตระนิมิต” สีไม้ลาเหมือนกันตัวไหนไม่
ต้องหัดท่าใหม่ ตาแปลกจะไม่ได้หรืออย่างไร ถ้าทรงรุกแก้ไขไปเที่ยวหาเป็นได้คน
รู้ยังมี”²

ควรมิควรแล้วแต่จะโปรดเกล้าฯ

นริศ

(ลายพระหัตถ์สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศฯ

กราบบังคมทูล พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

แต่ครั้งยังดำรงพระยศเป็นสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชเจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ)

² สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์, บันทึกความรู้ เล่ม 2 (พระนคร : ไทยวัฒนาพานิช, 2521), หน้า 105-106.

ภาพที่ 27 : การแต่งกายของอากาศดไล รูปแบบนุ่งโจงกระเบน
ผู้แสดงภาพ : นายเกิดศิริ นกน้อย, วันที่ 10 กันยายน 2543

ลักษณะการแต่งกายที่ใช้ในการประกอบการแสดงโขนของอากาศดไล อาจกล่าวได้ว่าการแต่งกายมีลักษณะการแต่งกายของตัวละครผู้หญิงในรูปแบบของตัวนางยักษ์โดยทั่วไป มีลักษณะเฉพาะของตัวเอง ที่มีการนำรูปแบบความคิดที่เหมาะสมมาประกอบกับกระบวนท่ารำ และอุปนิสัยของตัวละครจึงทำให้ดูสมจริง และมีความงามทางศิลปะที่ประกอบกับเคลื่อนไหวของการรำรำที่แสดงบทบาทของตนเอง จึงมีรูปแบบการแต่งกายที่ปรากฏในปัจจุบัน ดังนี้

1. นุ่งผ้ายกสีเขียว แบบโจงกระเบน
2. หม่มผ้าหม่มนางยักษ์พื้นสีแดงขลิบเขียว
3. สวมศีรษะของอากาศไล สีแดงเสน 4 หน้า มวยผม 5 แหยม
4. สวมเครื่องประดับ คือ จี๋นาง เข็มขัด ข้อมือ และข้อเท้า
5. อุปกรณ์ที่ใช้ในการแสดงประกอบด้วย อาวุธ หอก จักร กระบอง ศร

การแต่งกายของอากาศไลที่ปรากฏในภาพจิตรกรรมฝาผนังวัดพระศรีรัตนศาสดาราม

1. แต่งกายลักษณะนุ่งจีบหน้านางสีแดงปนสีน้ำตาลไว้ชายพกทางด้านหน้าผ้านุ่งกรอมเท้า
2. สวมเสื้อสีแดง ชนิดแขนสั้น
3. เครื่องประดับ คือ กรองคอ สร้อยตัว ทองกร เข็มขัด กำไลเท้า
4. ศีรษะสีแดงเสน 4 หน้า ในลักษณะทรงผมเป็นมวยผม 5 แหยม

อาวุธ ที่ปรากฏในภาพจิตรกรรมฝาผนัง คือ รูปแบบของบทประพันธ์ดังได้กล่าวมาแล้ว อากาศไล นั้นใช้อาวุธต่าง ๆ ถึงแปดชนิดคือ

ด้านขวามี 4 มือ ถืออาวุธต่างกัน

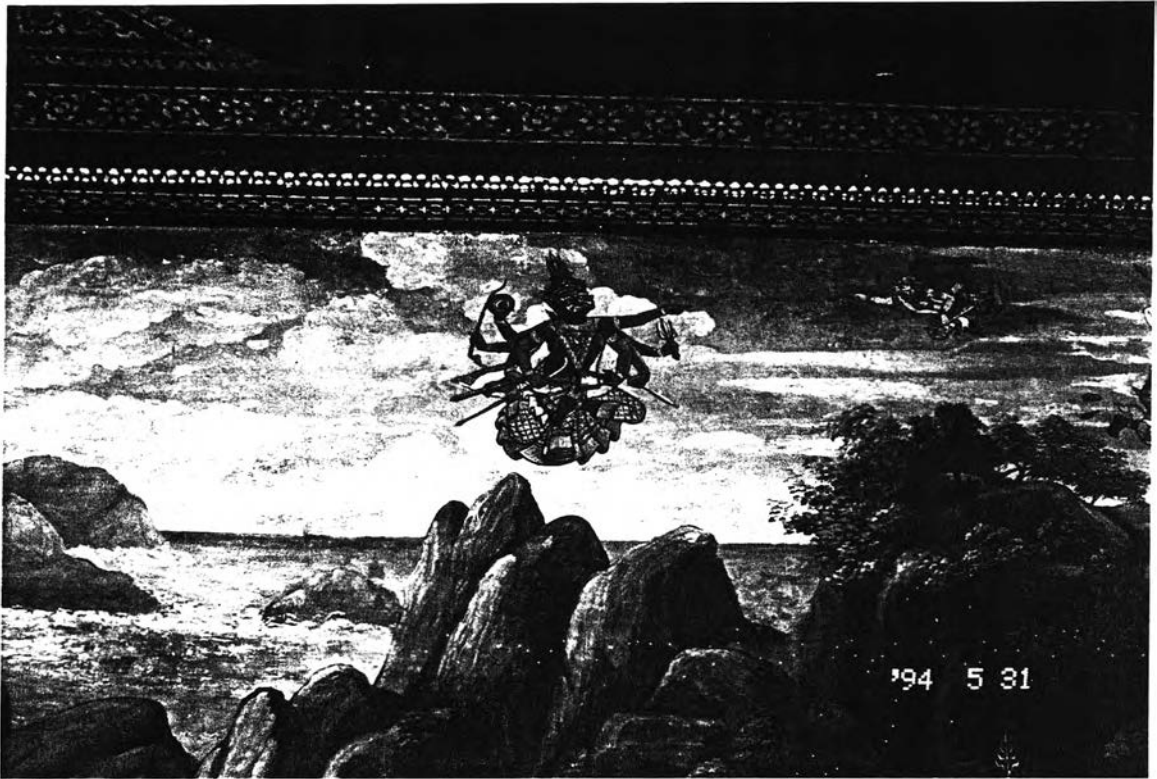
1. กระบอง
2. ตี
3. ลูกเหล็ก
4. มือเปล่า

ด้านซ้ายมี 4 มือ ถืออาวุธต่างกัน

1. หอก
2. จักร
3. ศร
4. ลูกศร

ภาพที่ 28 : ภาพการแต่งกายของอากาศโต
จากภาพจิตรกรรมฝาผนัง วัดพระศรีรัตนศาสดาราม กรุงเทพมหานคร

ภาพที่ 29 : ภาพจิตรกรรมฝาผนังอากาศไล วัดพระศรีรัตนศาสดาราม กรุงเทพมหานคร

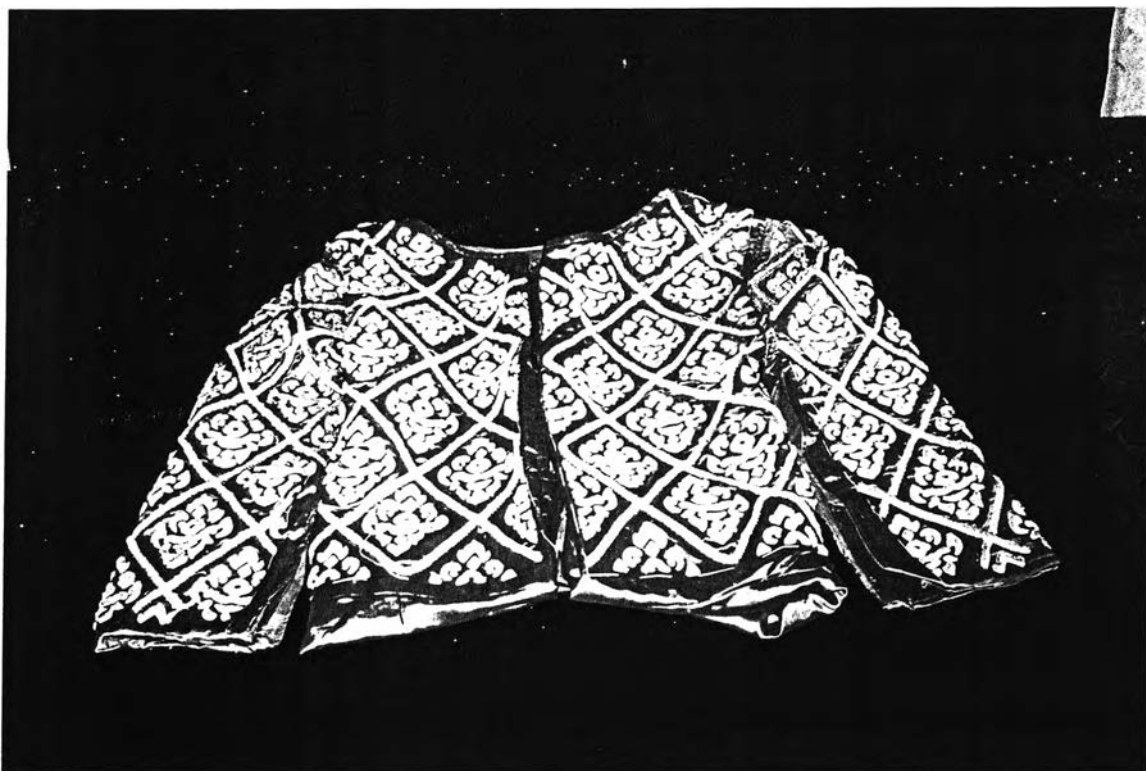
จากภาพจะเห็นรูปแบบแต่งกายของอากาศไลคือนุ่งผ้าจีบหน้านาง ห่มผ้าหม่นางไม่สวมเสื้อ มีมือด้านขวาถืออาวุธ ตรีและลูกศร มือด้านซ้ายถือ จักร คันศร พระขรรค์ และหอก เข้าต่อสู้กับหนุมานบนท้องฟ้า

ภาพที่ 30 : การแต่งกายของอากาศไล รูปแบบนุ่งผ้าจีบหน้านาง
ผู้แสดงภาพ : นายเกิดศิริ นกน้อย, วันที่ 10 กันยายน 2543

เครื่องแต่งกายของอากาศศไลที่ใช้ในการแสดงโขนในเรื่องรามเกียรติ์ที่ปรากฏในปัจจุบันมีองค์ประกอบดังนี้

เสื้อหรือฉลององค์ ลักษณะเสื้อของอากาศศไลจะมีลักษณะของที่ใช้ในการแต่งกายของตัวนางยักษ์ เรียกว่า เสื้อในนางแขนยาวถึงข้อมือ มีลักษณะแนบลำตัว สีที่ปรากฏในปัจจุบันคือ สีส้ม (อดีตเป็นสีแดงเสน) มีลวดลายเป็นหน้ากาล* ทั้งลำตัว (อดีตไม่มีลวดลายที่ลำตัวแต่มีที่ส่วนแขนทั้งสองข้างเป็นลายปล้องถึงข้อมือ)

ภาพที่ 31 : เสื้อของอากาศศไล

* หน้ากาล คือ ลักษณะของลายที่มักเป็นรูปของสิ่งที่น่าเกรงขามดูร้าย เช่น ใบหน้าของยักษ์หรือสัตว์ประหลาดสิงห์โต

ลักษณะของเสื้อ คือ เสื้อผ้าอกตลอดลำตัวและส่วนของแขนผ่าประมาณต่ำกว่าใต้รักแร้ เล็กน้อย

- สีแดงเสน
- คอपाด
- ลายที่ปรากฏ คือ ลายหน้ากาลในช่องสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูน ปักด้วยดิ้นเงิน หนุนด้วย เชือกขนาดเล็กสีขาวเรียกว่า หนุนลาย

ผ้าห่มนางยักษ์ ลักษณะของผ้าห่มนางยักษ์ จะมีลักษณะของที่ใช้ในการแต่งกายของตัว อากาศตไล คือ คลุมไหล่พาดลงมาด้านหลังยาวประมาณ 69 นิ้ว กว้าง 24 นิ้ว ในส่วนบนจะเจาะ เป็นรูวงกลมขนาด 7 x 6 นิ้ว เพื่อให้ศีรษะสวมแล้วทิ้งชายลงไปด้านหลัง และด้านหน้าก็จะรวบ มาหนีบไว้ที่ชายพก ลักษณะของสีจะเป็นผ้าตัวนสีแดงเป็นพื้น ปักลวดลายด้วยดิ้นเงินสีขาวแว ววเป็นลักษณะของลายต่อก้านต่อดอกขลิบด้วยผ้าตัวนสีเขียว ในส่วนของชายผ้ามีลักษณะของ รูปโค้งมนมีกระหนกสองข้าง ซึ่งเป็นรูปแบบเฉพาะของชายผ้าห่มของนางยักษ์ทุกคน มีลวดลาย เป็นรูปใบหน้าของหน้ากาลอยู่ตรงกลาง

ลักษณะของผ้าห่มของอากาศตไล

- สี คือ พื้นสีแดงขลิบสีเขียว
- ลายในพื้นคือลายต่อก้านต่อดอกปักด้วยดิ้นเงินทั้งผืน

ในส่วนของชายผ้าด้านล่างมีรูปลักษณะปีกกาปักลายหรือหน้ากาลทำให้ดูน่ากลัวและ เกรงขาม

ในส่วนของริมหรือขลิบด้านนอกสีเขียว เรียกว่า ลายหน้ากระดาน³

ขนาดของผ้าห่มจะมีความกว้างน้อยกว่าผ้าห่มของตัวนางทั่วไป เนื่องจากตั้งวงยักษ์จะได้ มองเห็นวงอย่างชัดเจนและสวยงาม

³ หน้ากระดาน เป็นภาษาของช่างทางศิลปะการเรียกชื่อลายไทย

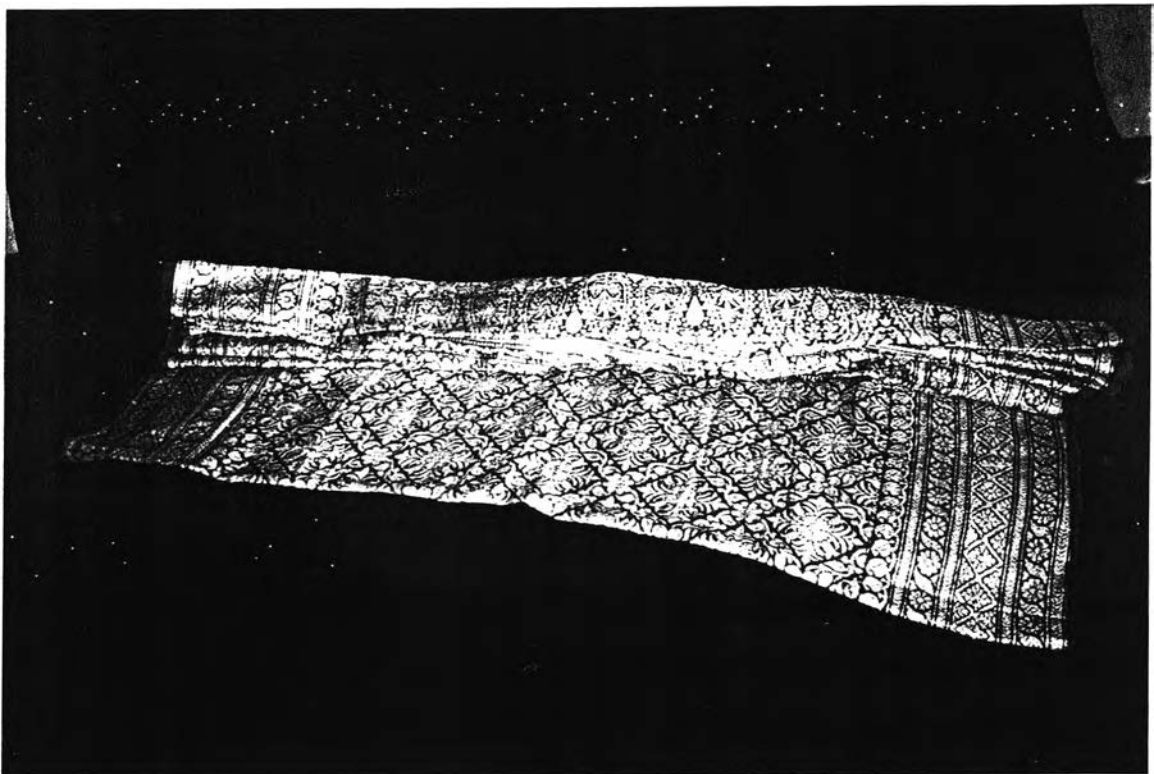

ภาพที่ 32 : ผ้าหม่านางยักษ์ของอากาศไล

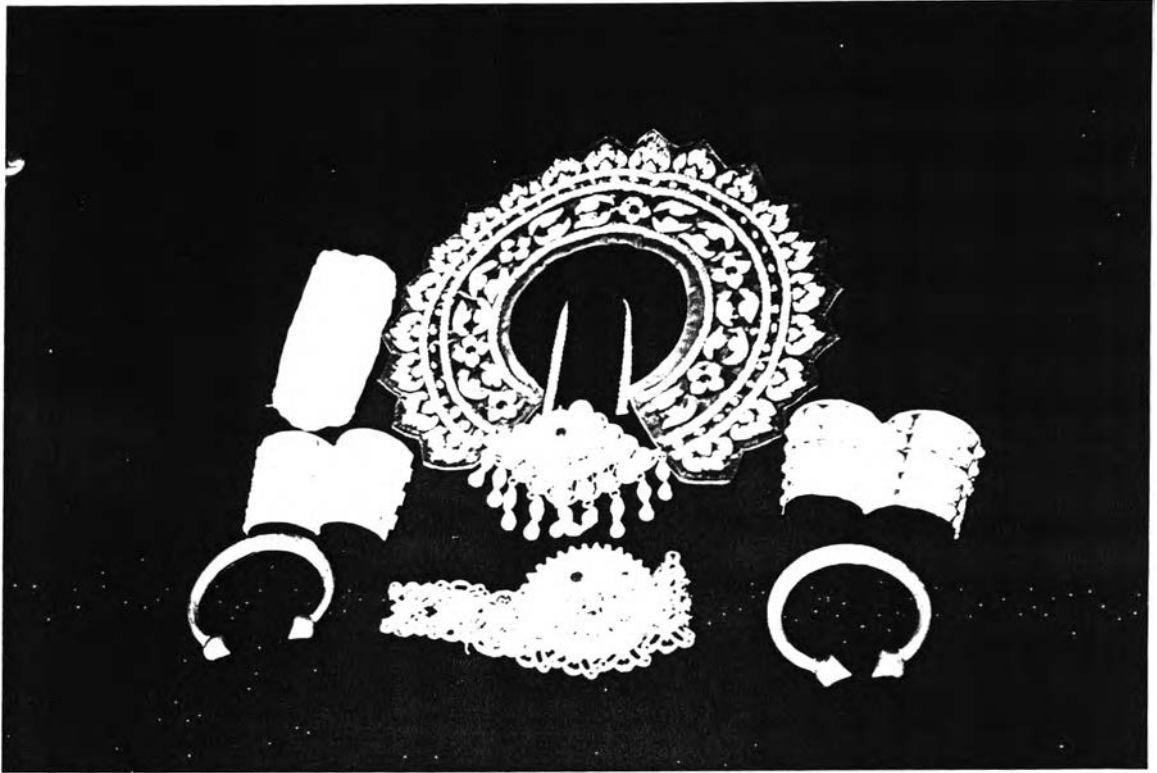
ผ้าถุง เป็นผ้าที่ใช้นุ่งโจงกระเบนคลุมเข่า ในปัจจุบันตัวอากาศไลใช้ผ้ายกสีเขียว ขนาดกว้าง 36 นิ้ว ยาวประมาณ 120 นิ้ว จะต้องเป็นผ้าหน้ากว้าง และต้องมีเชิงผ้า ส่วนดอกนิยมลายยกดอกเงิน เพราะจะทำให้เห็นลวดลายเด่นชัดกว่าสีทอง ประดิษฐ์จากดินและเลื่อมสีเงิน

การนุ่งผ้าของอากาศไล จะมีความแตกต่างจากการนุ่งผ้าของตัวละครอื่น ๆ คือ นุ่งโจงกระเบน แบบไม่มีสนับเพลาอยู่ข้างใน

ผ้าคาดเอวหรือเชือกคาดเอว เป็นวัสดุที่ใช้คาดหรือรัดตรงส่วนเอวเพื่อให้ผ้าถุงแน่นไม่หลุด จะมีลักษณะเป็นผ้าดิบสีขาวมีความกว้างประมาณ 4 ถึง 5 นิ้ว ยาวประมาณ 2 เมตร

ภาพที่ 33 : ผ้าถุงของอากาศไล

ภาพที่ 34 : เครื่องประดับของอากาศไต

กรองคอหรือนวมคอ ลักษณะของนวมคอที่อากาศไตใช้นั้นจะมีลักษณะเป็นรูปวงกลม ทำด้วยผ้าต่วนสีเขียวปักดิ้นเงินสีขาวลายดอกไม้ ตรงกลางเจาะเป็นรูปวงกลม ริมด้านนอกมีลักษณะหยักแหลมและผ้าออกจากกันเพื่อใช้สวมใส่ที่คอให้คลุมผ้าหม่านางอีกชั้นหนึ่งให้เกิดความสวยงาม

จิ้งนาง เป็นส่วนหนึ่งของเครื่องประดับที่ใช้สวมที่คอมีลักษณะเป็นรูปที่เรียกว่าแมงดาตัวเมีย คือมีลักษณะเป็นรูปสามเหลี่ยมมนขึ้นมา 3 ชั้น ประดับด้วยเพชรทั้งหมดตรงกลางจะมีสีต่าง ๆ 1 เม็ด สมมุติเป็นพลอยสีแดงหรือสีเขียวก็ได้ ในส่วนด้านล่างจะมีเพชรห้อยเป็นระย้าห้อยลงมาประมาณ จำนวน 9 เส้น มีเพชรฝังอยู่ประมาณเส้นละ 2 เม็ด มีสายผ้าประดับด้วยดิ้นเงินเย็บติดทางด้าน ข้างและทางขวาของจี้ด้านบนเพื่อใช้สวมคอให้อยู่ในระดับอกของผู้สวมใส่

ทองกรหรือกำไลแฉง เป็นเครื่องประดับที่ใช้ในส่วนของแขนบริเวณข้อมือนี้อาจมีลักษณะเป็น วงกลมทำจากวัสดุเงินหรือทองแดงชุบเงินประดับด้วยเพชรเรียงชิดกันเป็นแถวประมาณ 5 แถว และสามารถถอดออกจากกันเพื่อใช้สวมใส่ที่ข้อมือได้ บางชนิดก็อาจจะใช้ผ้าสีต่าง ๆ แทนวัสดุที่เป็นโลหะแล้วปักด้วยดิ้น ในการแสดงโขนหรือละครจะเรียกว่าข้อมือซึ่งเปรียบเสมือนปลายของ แขนเสื้อหรือเครื่องประดับข้อมือ

ปิ่นเหน่งหรือเข็มขัด เป็นเครื่องประดับที่ใช้ในส่วนของเอวมีการประดิษฐ์อย่างงดงาม เป็นลวดลายต่าง ๆ มีการประดับด้วยเพชรพลอยในส่วนของหัวซึ่งมีลักษณะเป็นชิ้นประมาณ 3 ชิ้น ซ้อนกัน ภายในโปร่ง ส่วนของสายเข็มขัดจะมีลักษณะข้อร้อยติดกันประมาณ 25-30 ข้อ

กำไลเท้า เป็นเครื่องประดับที่ใช้ในส่วนของข้อเท้า มีลักษณะเป็นเส้นกลมประดิษฐ์จาก ทองเหลืองด้านในโปร่ง ด้านปลายจะทำเป็นรูปคล้ายดอกบัวจึงเรียกว่า “กำไลหัวบัว” แล้วโค้งเข้า หากันเป็นรูปวงกลม เวลาสวมใส่ใช้วิธีการบิดออกจากกันแล้วสวมใส่ที่ข้อเท้า แล้วบิดกลับมา ตำแหน่งเดิม

4.3.3 วิธีการแต่งกายของอากาศไล

ในการแต่งกายของโขน-ละครที่เป็นแบบยืนเครื่องจะมีรูปแบบที่แตกต่างกันออกไปใน ลักษณะของตัวแสดง พระ นาง ยักษ์ ลิง จะมีรูปแบบที่แตกต่างกันเพื่อให้เกิดความงดงามตาม ลักษณะของตัวละครและความสะดวกในการใช้ท่าทำได้คล่องแคล่ว ทั้งนี้ตัวละครบางตัวจะมี รูปแบบลักษณะที่โบราณจารย์ได้บัญญัติรูปแบบของการแต่งกาย เพื่อให้เกิดความเหมาะสมของบุคลิก ลักษณะและการใช้ท่าต่าง ๆ ซึ่งมีผลต่อการแสดง การแต่งกายของอากาศไลก็เป็นอีกรูปแบบ หนึ่งของตัวละครที่มีความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัวจึงมีรูปแบบและขั้นตอนการแต่งกายดังต่อไปนี้

ภาพที่ 35 : การรัดเสื้อ

วิธีการรัดเสื้อ ผู้แสดงจะต้องยืนตรงแล้วส่งแขนทั้งสองข้างไปด้านหลังเล็กน้อย เพื่อให้ผู้แต่งกายนั้นนำเสื้อมาสวมให้โดยจะสวมในส่วนของแขนลงไปก่อนแล้วขยับเข้ามาในส่วนของลำตัว เมื่อสวมเสื้อเรียบร้อยแล้วผู้แสดงต้องขยับเสื้อและลำตัวให้เกิดความคล่องตัวและได้สัดส่วนความพอดีของเสื้อจากนั้นผู้แสดงต้องยืนในลักษณะยืดอกตั้งลำตัวตรงทับหน้าขาแยกเท้าออกจากกัน ประมาณ 1 ฝ่ามือ และมือทั้งสองข้างจับที่บริเวณชายเสื้อด้านล่างดึงให้ตึง จนลายของเสื้อมาชนกันที่บริเวณด้านหน้าของลำตัวแล้วจึงให้ผู้แต่งกายเย็บด้วยด้าย 4 เส้น ร้อยรวมกันเรียกว่า “รักร้อย” ยาวประมาณ 1.5 เมตร โดยเริ่มเย็บตรงใต้ราวนมลงมาจนสุดชายของเสื้อในลักษณะที่เรียกว่า ฟันปลา คือเย็บสลับกันไปมา ดึงให้เสื้อแนบลำตัวและดึงมากที่สุด

ทั้งนี้เพื่อให้เกิดความสวยงาม ต่อจากนั้นจึงเย็บในส่วนของแขนเสื้อ ซึ่งมีวิธีการคือเริ่มเย็บที่ใต้รักแร้งลงมา วิธีการเย็บก็จะเหมือนกันกับเย็บในส่วนของลำตัว จนถึงบริเวณใกล้ข้อมือ แล้วจึง

หยุดเย็บเพื่อนำผ้าที่ไม่มีลวดลายในส่วนของปลายแขนตลบพับเข้าไว้ในส่วนของด้านในแขน บริเวณข้อมือที่ยังมิได้เย็บให้ลวดลายของแขนเสื้อนั้นปรากฏบริเวณของข้อมือพอดีแล้วจึงเย็บในลักษณะเดิมจนสุดแขนแล้วจึงผูกเงื่อนตายเพื่อมิให้ด้ายคลายออกปฏิบัติเช่นทั้งสองข้าง

ข้อสังเกตในการสวมเสื้อและเย็บเสื้อนั้นผู้แสดงต้องคอยตรวจดูว่าจะปฏิบัติทำรึในส่วน ของลำตัวและแขนได้สะดวกหรือไม่โดยการบิดลำตัวไปมาประมาณ 1 ครั้ง หลังจากเย็บเสื้อส่วน หน้าเกือบจะเรียบร้อยแล้ว ในส่วนของแขนให้ชูแขนทั้งสองข้างขึ้นข้างบนหรือทดลองปฏิบัติทำตั้ง วงสูงวงกลาง (ตั้งแขน) เสมอไหล่แล้วจึงเย็บต่อไป

ต่อจากนั้นขั้นตอนสุดท้ายของการเย็บเสื้อคือ การเย็บที่บริเวณหน้าอกขึ้นไปจนสุดชาย เสื้อด้านบน (บริเวณคอ) ให้เย็บเป็นลักษณะฟันปลาขึ้นไปตลอดดั่งเสื้อให้ลายชิดกันในลักษณะ แบบหลวม ๆ ทั้งนี้เพื่อสะดวกในการหายใจของผู้แสดง แล้วผูกเงื่อนตายเพื่อมิให้เชือกคลายออก จากกัน จึงถือว่าเรียบร้อยในการสวมเสื้อและเย็บเสื้อของตัวละคร ต่อจากนั้นเป็นขั้นตอนการห่ม ผ้าห่มนาง

ภาพที่ 36 : การสวมผ้าห่มนาง

วิธีการห่มผ้าห่มของอากาศไตหรือห่มของตัวละครที่เป็นตัวนางโดยจะใช้ผ้าห่มชนิดที่เรียกว่า "ผ้าห่มชายเดี่ยวของนางยักษ์" จะห่มก็ต่อเมื่อได้เสร็จขั้นตอนการรัดเสื้อเรียบร้อยแล้ว โดยกำหนดให้ผู้แสดงนั้นยืนตรงแล้วนำผ้าห่มมาสวมที่ศีรษะบริเวณช่องกลมของผืนผ้าที่สำหรับสวมแล้วปล่อยให้ชายด้านหลังทิ้งลงไป ให้ผู้แสดงใช้มือทั้งสองข้างจับขอบของผ้าห่มบริเวณไหล่ให้ตึงยกขึ้นเล็กน้อย จากนั้นผู้แต่งจึงมาจับส่วนปลายของผ้าห่มด้านหน้าซึ่งมีลักษณะเย็บติดกันเป็นผืนเดียวแล้วพับให้เป็นรูปสามเหลี่ยมตรงส่วนปลายของชายผ้าชิดติดกันตั้งให้ตึงและให้แนวของรอยต่อผ้าห่มที่มีสีอีกสีหนึ่งอยู่ตรงกลางลำตัว ต่อจากนั้นใช้มือจับผ้าบริเวณหน้าอกของผู้แสดงให้กางออกทั้งสองข้าง แล้วใช้เข็มและด้ายเย็บบริเวณปลายสามเหลี่ยมให้ติดกับเสื้อบริเวณหน้าท้องของผู้แสดงและเย็บต่อขึ้นมาอีกประมาณ 1 ฝ่ามืออีกครั้งหนึ่งโดยไม่ให้ติดกับเสื้อและเย็บอีกครั้งหนึ่งบริเวณใต้คางรวมทั้งหมดเป็น 3 ครั้งในส่วนของด้านหน้า สำหรับด้านหลังนั้นจะเย็บให้ติดกับเสื้อที่บริเวณต้นคอหนึ่งครั้งเท่านั้น จึงถือว่าเรียบร้อยในการสวมผ้าห่มนางยักษ์ และต่อไปคือการนุ่งผ้าโจงกระเบน

ภาพที่ 37 : การนุ่งผ้าโจงกระเบน

วิธีการนุ่งผ้าโจงกระเบนแบบคลุมเข้าของอากาศไล ให้ผู้แสดงยืนตัวตรงแยกขาออกจากกันประมาณ 1 ฟุต สวมผ้านุ่งในระหว่างกึ่งกลางของผ้า โดยให้ชายผ้าทั้งสองมีความยาวเท่ากัน ให้ชายเสื้อและส่วนปลายของสามเหลี่ยมที่เย็บติดกับเสื้ออยู่ในผ้านุ่งทั้งหมด ผู้แสดงจับผ้าบริเวณหน้าท้องให้ทั้งสองข้างมาชิดกัน จากนั้นผู้แต่งจึงม้วนส่วนปลายของชายผ้าในลักษณะกลมแบบหลวม ๆ ไม่แน่นมากจนเกินไปโดยจะม้วนผ้าไปทางขวาของผู้แสดงให้สุดปลายผ้ากดลงด้านล่าง แล้วจึงจับปลายของส่วนที่ม้วนลอดระหว่างขาที่แยกออกมาด้านหลัง แล้วจึงนำชายผ้ามาหนีบไว้บริเวณของผ้าที่เอว และใช้ผ้าคาดเอวสีขาวมัดรอบเอวรวมทั้งชายของผ้าโจงกระเบนนั้นให้แน่นพอสมควร ต่อจากนั้นจึงมาทำการตกแต่งในส่วนของชายผ้าให้คลุมเข้าทั้งสองข้าง และบริเวณชายพกให้เรียบร้อยตลอดจนในส่วนของด้านหลังให้ชายผ้าตั้งออกทั้งสองข้าง

นอกจากรูปแบบการนุ่งผ้าโจงกระเบนอากาศไล ยังปรากฏรูปแบบการแต่งกายอีกรูปแบบหนึ่ง คือการนุ่งผ้าจีบหน้านาง โดยปกติแล้วการนุ่งผ้าจีบหน้านางจะเป็นการแต่งกายของตัวนางทั่วไปตลอดจนนางยักษ์ สำหรับอากาศไลที่ปรากฏการนุ่งจีบหน้านางในภาพจิตรกรรมฝาผนังวัดพระศรีรัตนศาสดาราม และจากคำกล่าวของนายอุดม พึ่งพยอม ว่า “นายฉลาด พกุลานนท์ รัชบทเป็นอากาศไลนุ่งผ้าจีบหน้านาง”⁴ ดังนั้นการแต่งกายของอากาศไลจึงมีวิธีการแต่งกายแบบนุ่งจีบหน้านางต้องมีขั้นตอนต่อไปนี้

สวมเสื้อและผ้าห่มนางยักษ์ ตามขั้นตอน ต่อจากนั้นนำผ้ายกสีเขียวสำหรับนุ่งมาจีบผ้าไว้ชายพก ประมาณ 7 จีบ มีความกว้างประมาณ 2 นิ้วฟุต ความยาวประมาณ 10 นิ้วฟุต แล้วนำเชือกมารัดไว้ทางด้านขวาของผ้า พันรอบตัว 1 รอบ โดยให้ชายพกที่จีบไว้ 7 จีบ มาอยู่ทางด้านขวาของผู้แสดง โดยจับให้บริเวณที่ผูกเชือกไว้ตรงกับขอบผ้าที่นุ่งทั้งสองด้าน จับชายผ้าที่เหลือดึงออกไปให้ตึง แล้วพับเป็นจีบสลับกันไปมาจนถึงลำตัวผู้แสดง มีความกว้างประมาณ 3 นิ้วฟุต จากนั้นจับชายผ้าให้เท่ากันแล้วนำชายผ้าด้านบนหนีบเข้าด้านในโดยให้ชายผ้าด้านล่างเสมอกัน จับชายพกที่เหลือไว้บิดด้านในออกมาแล้วปล่อยทิ้งลงมาข้างลำตัว จัดดูความเรียบร้อยจึงนำผ้าคาดเอวมามัดแล้วคาดเข็มขัดใส่เครื่องประดับต่อไป

วิธีการสวมนวมคอและเครื่องประดับต่าง ๆ เมื่อจบขั้นตอนของการแต่งตัวด้วยเสื้อผ้าเรียบร้อยแล้ว จะเป็นขั้นตอนของการสวมใส่เครื่องประดับของตัวละครเพื่อให้เกิดความสวยงาม

⁴ สัมภาษณ์ นายอุดม พึ่งพยอม, ผู้เชี่ยวชาญนาฏศิลป์ไทย (เขินลิง) วิทยาลัยนาฏศิลป์ อ่างทอง, วันที่ 4 ธันวาคม 2543.

โดยจะเริ่มที่การสวมหมวกโดยการให้ผู้แสดงยืนตรงแล้วนำหมวกมาสวมรอบคอโดยจะให้ร้อย แยกนั้นอยู่ด้านหน้า แล้วจึงเย็บตรึงด้วยด้ายจึงเสร็จเรียบร้อย ต่อจากนั้นจึงนำจิ้งนางมาสวมใน ลักษณะของการสวมสร้อยคอให้ระดับของจิ้งนางอยู่ในระดับอกแล้วเย็บให้เป็นสายสร้อยด้วยด้าย ต่อจากนั้นจึงเป็นขั้นตอนของการสวมข้อมือแฉง โดยให้ผู้แสดงหงายท้องแขนขึ้นแล้วนำกำไลแฉง สวมให้ทางด้านที่มีความกว้างมากที่สุดขึ้นทางด้านบนไปตามลำแขนให้อยู่ในระดับข้อมือแล้วจึง ใช้เชือกมาผูกโดยรอบบริเวณกึ่งกลางของกำไลแฉงให้แน่น ปฏิบัติเช่นกันทั้งสองข้าง

ขั้นตอนต่อไปคือการคาดเข็มขัดโดยให้หัวเข็มขัดหรือปับเหน่งอยู่ด้านหน้าบริเวณเอวให้ พอดีกับลำตัวของผู้แสดง

ขั้นตอนต่อไปจึงสวมกำไลข้อเท้าโดยใช้มือจับบริเวณหัวบัวของกำไลกางออกแล้วจึงสวมที่ บริเวณข้อเท้าเหนือตาตุ่ม โดยให้หัวของกำไลนั้นอยู่ด้านในของเท้าปฏิบัติเช่นเดียวกันทั้งสองข้าง เป็นขั้นตอนสุดท้ายของการแต่งกายตัวอากาศโต ต่อจากนั้นก็จะเป็นการสวมศีรษะพร้อมที่จะ ออกแสดงโดยการสวมศีรษะนั้นเพื่อให้เกิดความมั่นใจว่าเวลาที่ปฏิบัติกระบวนท่ารำจะทำให้ศีรษะ ไม่หลุด หรือเคลื่อนไหวไปมา จึงได้มีการเจาะบริเวณปากของศีรษะไขนเพื่อจะนำเอาด้ายมารวมกัน ประมาณ 4 เส้น ยาวประมาณ 3 นิ้ว ผูกกับไม้เล็ก ๆ แล้วร้อยเข้าไปในช่องปากที่เจาะไว้ โดยให้ไม้ นั้น ขวางอยู่ด้านนอกโดยให้ด้ายอยู่ด้านในปากเพื่อใช้คาบ เรียกว่า เชือกคาบ*

สรุปได้ว่าเครื่องแต่งกายของอากาศโตมีลักษณะของเครื่องแต่งกายนั้นมีการเปลี่ยนแปลง ในเรื่องของมีการแสดงน้อยครั้งและความคิดที่นำวัสดุอุปกรณ์ที่มีอยู่มาประยุกต์ใช้ในลักษณะ ที่มีความใกล้เคียง จึงทำให้ลักษณะของสีและลวดลายของเสื้อผ้านั้นเปลี่ยนแปลงไปได้

ในเรื่องของรูปแบบของการแต่งกายหรือวิธีขั้นตอนการแต่งกายจะเป็นรูปแบบคงเดิมที่ถือ ปฏิบัติกันสืบมาแต่โบราณ

รูปแบบการแต่งกายที่ปรากฏในการแสดงมี 2 รูปแบบคือ นุ่งโจงกระเบน และนุ่งจีบหน้า นาง ส่วนองค์ประกอบอื่นมีลักษณะเดียวกัน เพียงแต่ได้มีการเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมในส่วนของ ลวดลายที่ใช้ประดับชุดเครื่องแต่งกายของอากาศโตคือใช้เส้นของยักษ์ผู้ชายสีส้ม ซึ่งเป็นของตัว สัตธาสูร และผ้าห่มของนางสีมนักขาหรือนางผีเสื้อสมุทรก็ได้

* เชือกที่ใช้ใส่ไว้ในปากของศีรษะไขน แล้วให้ผู้สวมศีรษะคาบเชือกนั้นไว้ ประโยชน์คือมิให้ศีรษะ สั่นคลอนไปมา

4.3.4 อาวุธที่ใช้ประกอบการแสดง

การแสดงโขนที่มีขั้นตอนของการต่อสู้ระหว่างฝ่ายที่เป็นศัตรูกันทั้งสองจึงต้องมีอาวุธที่ใช้ในการต่อสู้ทั้งนี้ต้องขึ้นอยู่กับความเหมาะสมหรือบทบาทของผู้ประพันธ์ อาทิ ตัวอากาศไล ซึ่งตัวละครที่มีการใช้อาวุธในการต่อสู้ถึงแปดชนิด ซึ่งได้กล่าวถึงไว้ข้างต้นที่ปรากฏในภาพจิตรกรรมและบทพระราชนิพนธ์ อากาศไลเป็นยักษ์เสื้อเมือง ซึ่งมีลักษณะในรูปแบบของเทพเจ้าหรือภูติผีปีศาจที่มีอิทธิฤทธิ์ และมีอาวุธประจำกายที่ใช้ในการต่อสู้ตามบทพระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ดังนี้คือ

“บัดนั้น	ฝ่ายอสูรเสื้อเมืองยักษ์
แปดกรสี่พักตร์มहिมา	อยู่กลางลงกาธานี
มือหนึ่งถือจักรแกว่งกวัด	หัตถ์สองถือพระขรรค์ชัยศรี
มือสามอสุราถือตรี	มือสี่นั้นถือคทาธร
มือห้าถือง้าวกวัดแกว่ง	มือหกนั้นถือพระแสงศร
มือเจ็ดนั้นถือโตมร	มือแปดถือข้อนเหล็กพรายฯ” ⁵

จากบทพระราชนิพนธ์ดังกล่าว จะเห็นได้ว่าอากาศไลมีการใช้อาวุธในการต่อสู้กับหนุมานถึงแปดชนิดซึ่งล้วนเป็นอาวุธที่มีความแข็งแรงและอาวุธในบางชนิดก็ไม่สามารถนำมาใช้ในการแสดงได้ จึงได้มีการคัดเลือกจากโบราณจารย์ใช้ประกอบการแสดง หรือมีความเชี่ยวชาญในการแสดงโขนจึงได้มีแนวคิดที่จะนำอาวุธบางชนิดมาใช้ประกอบการแสดง ทั้งนี้เพื่อความเหมาะสมและเป็นไปตามขั้นตอนของการใช้อาวุธที่ปรากฏในกระบวนทำรำของการต่อสู้ของตัวละคร

ในการแสดงจะมีอาวุธเพียงสี่ชนิดเท่านั้นที่ปรากฏในการแสดงโขนของตัวอากาศไลต่อสู้กับหนุมาน ดังนี้

1. **หอก** หมายถึง ศัสตราวุธชนิดหนึ่งและเป็นอาวุธขนาดยาวของอากาศไล ใช้ในการตรวจพลและกระบวนท่ารบ ยาวประมาณ 220 ซม. แบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือ ตัวหอก ด้ามหอก

⁵ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, รามเกียรติ์ (พระนคร : ประจักษ์วิทยา 2509), หน้า 139.

ตัวดอก หรือใบดอก มีความยาวประมาณ 30 ซม. มีลักษณะคล้ายมีด 2 คม ส่วนที่กว้างที่สุดประมาณ 5 ซม.ปลายแหลม ส่วนโคนเล็ก ทำด้วยเหล็กหรือโลหะชนิดอื่น เช่น ทองเหลือง อลูมิเนียม

ด้ามดอก ทำด้วยไม้เนื้อแข็งหรือหวาย ขนาดกว้างประมาณจุดศูนย์กลาง 1 นิ้วครึ่ง หรือขนาดกำพอเหมาะมือ ยาวประมาณ 190 ซม. ทาสีดำ ในส่วนติดกับใบดอกอาจตกแต่งเป็นลวดลายให้สวยงาม

2. **จักร** หมายถึง อาวุธที่อากาศดไลใช้กว้างในระยะไกล เป้าหมายคือ การตัดคอคู่ต่อสู้ มีรูปร่างลักษณะเป็นรูปวงกลม มีขอบเป็นแฉก 8 แฉก คล้ายคมมีดเล็ก ๆ เรียบไปรอบวงกลม ตรงกลางเจาะเป็นรู มีขนาดความกว้างรอบวงกลม 6 นิ้ว ทำด้วยโลหะหรือไม้เนื้อแข็ง

3. **กระบอง** หมายถึง อาวุธที่ไม่มีคม ทำด้วยไม้เนื้อแข็ง ใช้สำหรับทุบตี โดยแบ่งเป็น 2 ส่วน คือ ส่วนของตัวกระบองและส่วนของด้าม มีความยาวตลอดทั้งด้าม 1 ฟุตครึ่ง กว้าง 1 นิ้วครึ่ง

ส่วนของตัวกระบอง มีลักษณะเป็นเกลียวตลอดทั้งอัน ซึ่งหมายถึงความแข็งแรง น่าเกรงขาม เป็นอาวุธของยักษ์ทั่วไปและของอากาศดไล ใช้ต่อสู้กับหนุมานในกระบวนท่ารบ

4. **ศร** หมายถึง อาวุธที่ใช้ยิงด้วยกำลังของสาย เปรียบเสมือนธนูหรือเกาทัณฑ์ หน้าไม้ต้องประกอบด้วย ลูกศร มีลักษณะเป็นไม้ปลายแหลม ยาวประมาณ 1 ฟุต เวลายิงจะนำไปยิงกับสายแล้วใช้มือเหนี่ยวสายเข้าหาลำตัวแล้วปล่อยไปด้านหน้า ลูกศรก็จะพุ่งออกไปสู่เป้าหมาย ในการแสดงโขนของอากาศดไล ไม่ปรากฏในการใช้ลูกศรแต่อย่างใด ใช้แต่เพียงตีหรือฟาดในการต่อสู้กับหนุมาน

ศรทำด้วยหวายเทศ (หรือหวายเส้นเล็ก) ขนาดเท่านิ้วหัวแม่มือ มีความยาวประมาณ 100 ซม. โดยแบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือ ส่วนหัวและส่วนคันศร

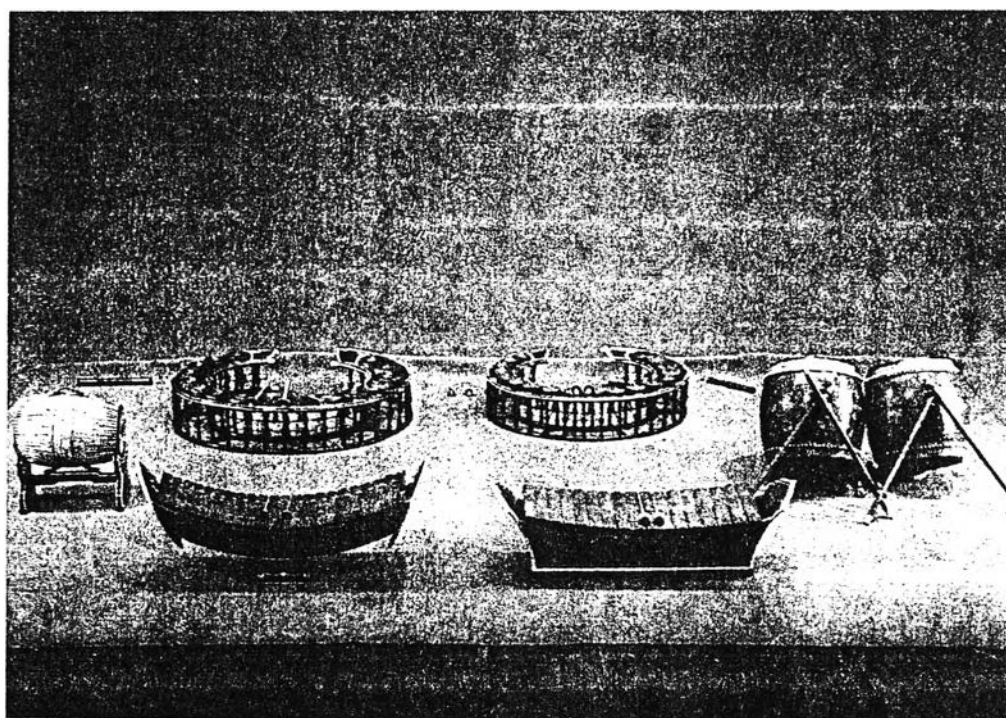
ส่วนหัวศรจะทำด้วยหนังสัตว์ เช่น หนังวัว กระบือ เป็นรูปของสัตว์ในวรรณคดีที่มีพิษร้ายแรง คือ พญานาค เหา นรสิงห์ ปิดทองประดับลวดลายงดงาม

ส่วนคันศรจะทาสีดำสำหรับใช้จับ ตีหรือฟาด ในส่วนของปลายจะถักด้วยเชือกเส้นเล็ก ลงรักปิดทอง

4.4 วงดนตรี

วงปี่พาทย์ที่ใช้ในการแสดงโขนเรียกว่า วงปี่พาทย์ไม้แข็ง หมายถึงเครื่องดนตรีที่ใช้บรรเลง โดยเฉพาะระนาดเอกจะทำมาจากไม้เนื้อแข็ง เช่น ไม้ชิงชัน เป็นต้น ซึ่งมีคุณสมบัติของเสียงที่ออกมาจากการเคาะด้วยไม้สำหรับเคาะที่เรียกว่าตีจะทำด้วยผ้าและรักที่ใช้ทาไม่มีสีดำทึบไว้ให้แห้งและแข็งตัว เมื่อนำมาเคาะหรือตีจะมีเสียงดังกังวาลแหลมดูหนักแน่น วงปี่พาทย์เครื่องห้านี้จะประกอบด้วยเครื่องดนตรี ดังนี้

1. ระนาดเอก 1 ราง
2. ระนาดทุ้ม 1 ราง
3. ซ้องวง 2 วง คือ ซ้องวงใหญ่ และซ้องวงเล็ก
4. ตะโพน 1 ใบ
5. กลองทัด 2 ใบ คือ กลองทัดตัวผู้ และกลองทัดตัวเมีย
6. ฉิ่ง 1 คู่

ภาพที่ 38 : วงปี่พาทย์เครื่องห้า

ที่มา : จากหนังสือ สมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี เล่มที่ 7. นาฏดุริยางคศิลป์. 2525.

และยังมีเครื่องประกอบจังหวะของการบรรเลงปี่พาทย์ในการแสดงโขน คือ โกร่ง และ กรับพวง ซึ่งเป็นผู้ตีหรือเคาะประกอบเป็นจังหวะของการเดินและจังหวะของทำนองเพลงร้อง

โอกาสที่วงปี่พาทย์ที่ใช้ประกอบการแสดงโขนต่าง ๆ ดังนี้

โขนกลางแปลงใช้วงปี่พาทย์เครื่องห้า 2 วง ทั้งนี้การแสดงโขนกลางแปลงใช้บริเวณกว้าง เพื่อให้ผู้ชมได้ยินกันทั่วไปถึงใช้บรรเลงพร้อมกันเพื่อให้ตัวโขนได้ยินทั่วถึงกัน และใช้โกร่งตีให้จังหวะตามจุดต่าง ๆ ของเวที

โขนนั่งราวหรือโขนโรงนอก ปลูกร้านยกพื้นย่อม ๆ อยู่ทางขวาและซ้ายของเวทีแสดง จึงเรียกว่า วงขวา และวงซ้าย เป็นปี่พาทย์เครื่องห้า ต่อมาในรัชสมัยของพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เพิ่มเป็นวงปี่พาทย์เครื่องคู่

โขนโรงใน การบรรเลงปี่พาทย์ต้องลดเสียงบรรเลงเพื่อให้เหมาะสมกับสถานที่แสดงคือ ในโรงละคร ซึ่งมีบริเวณคับแคบกว่าการแสดงโขนทั้ง 2 ประเภทที่กล่าวมาแล้ว จึงเป็นเหตุให้ต้องลดเสียงการบรรเลง แต่ยังคงใช้วงปี่พาทย์ตามเดิม ปี่พาทย์มีวงทางขวาและวงทางซ้ายของเวที แต่มิได้ยกพื้นผลัดกันบรรเลง แต่ถ้ามีการบรรเลงเพียงวงเดียวก็จะบรรเลงทางซ้ายของเวทีทั้งหมด พร้อมทั้งนักร้องและผู้พากย์เจรจา

โขนหน้าจอ ใช้วงปี่พาทย์เพียงวงเดียว ตั้งอยู่ทางด้านหลังของจอหันหน้าเข้าหาผู้แสดง พร้อมกับนักร้องและผู้พากย์เจรจายืนพากย์บริเวณประตูโรงทั้งสองข้าง

โขนฉาก ใช้วงปี่พาทย์และการบรรเลงเป็นแบบเดียวกันโขนโรงใน

4.5 เพลง

เพลงที่ใช้บรรเลงประกอบการแสดงโขน เพื่อให้เกิดความเข้าใจและแสดงความเคลื่อนไหวของตัวละครให้เกิดความบันเทิงและเป็นสื่อให้ผู้ชมและผู้แสดงเข้าใจตรงกัน เช่น เพลงเสมอ หมายถึง การไปมาของตัวละครเมื่อดนตรีบรรเลงเพลงเสมอผู้แสดงก็รำรำกระบวนท่าของเพลงเสมอและผู้ชมก็สามารถเข้าใจความหมายของเพลงเสมอด้วยดูจากผู้แสดงปฏิบัติท่ารำและทำนองของดนตรีที่บรรเลง

เพลงที่ใช้บรรเลงในการแสดงโขนของอากาศไล มีดังนี้

4.5.1 เพลงโหมโรง

เพลงโหมโรงใช้บรรเลงก่อนการแสดงโขน ซึ่งหมายถึงเป็นการประกาศให้รู้ว่าจะมีการแสดงเกิดขึ้น และอีกประการหนึ่ง เพื่อเป็นการอัญเชิญสิ่งศักดิ์สิทธิ์มาชุมนุมเพื่อให้เกิดสิริมงคลในการแสดงครั้งนั้น และในบริเวณที่มีการแสดงเพลงโหมโรงจะบรรเลงเพลงหน้าพาทย์ทั้งสิ้น เพราะเพลงหน้าพาทย์บรรดาศิลปินถือว่าเป็นเพลงสำคัญใช้สำหรับอัญเชิญเทพเจ้าให้มาสถิตในบริเวณที่มีการแสดง การบรรเลงเพลงโหมโรงนั้นจะประกอบด้วยเพลงที่สำคัญตามลำดับที่ปรมาจารย์ทางนาฏศิลป์และดนตรีได้กำหนดขึ้นใช้บรรเลงก่อนการแสดงโขน ดังนี้

1. เพลงสาธุการ	2. เพลงตระสันนิบาต
3. เพลงรั้วสามล	4. เพลงต้นซุบ
5. เพลงเข้าม่าน	6. เพลงปฐม
7. เพลงทำยปฐม	8. เพลงลา
9. เพลงเสมอ	10. เพลงรั้วลาเดียว
11. เพลงเชิด 2 ชั้น	12. เพลงเชิดชั้นเดียว
13. เพลงกลม	14. เพลงขำนาถ
15. เพลงกราวโน	16. เพลงต้นซุบ
17. เพลงลา	

4.5.2 เพลงหน้าพาทย์

เพลงหน้าพาทย์ หมายถึง เพลงที่ใช้ประกอบกริยาของตัวละครใช้ดำเนินเรื่อง หรือเป็นเพลงที่ใช้ในพิธีมงคลต่าง ๆ เช่น พิธีไหว้ครู สำหรับอัญเชิญเทพเจ้า เช่น เทวดา ฤาษี และครูอาจารย์ต่าง ๆ เพลงประเภทนี้จะมีทั้งประกอบคำร้องและเพลงบรรเลงอย่างเดียว การบรรเลงเพลงหน้าพาทย์ที่ใช้สำหรับตัวละครรายวันนั้น จะมีการแบ่งตามความสำคัญหรือศักดิ์ของตัวละคร ทั้งนี้เพื่อให้ดูมีอิทธิฤทธิ์อำนาจของตัวละคร เช่น ตัวละครแสดงอารมณ์โกรธ ตัวทศกัณฐ์ จะใช้เพลงรั้วสามลา ตัวกุมภกรรณจะใช้เพลงคูกพาทย์ ซึ่งเพลงรั้วสามลาและเพลงคูกพาทย์นั้น เป็นเพลงที่ใช้แสดงอารมณ์โกรธด้วยกันทั้งสิ้น แต่มีความสำคัญของการใช้กับตัวละครที่มีศักดิ์ต่างกัน

เพลงหน้าพาทย์แบ่งตามลักษณะการใช้แสดงโขน เช่น

1. เพลงที่เกี่ยวกับการอัญเชิญสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เช่น เพลงสาธุการ ตระเชิญ ตระสั่นนิบาต เป็นต้น
2. เพลงที่เกี่ยวกับการรำยมนต์แปลงตัว เช่น เพลงตระนิมิต ตระบองกัน ชำนาญ เป็นต้น
3. เพลงที่เกี่ยวกับการจัดทัพหรือกองทัพ เช่น เพลงกราวนอก กราวใน เพลงกราวในจะ
ใช้ในกองทัพของฝ่ายอสูรหรือยักษ์ ตัวอากาศไตใช้เพลงกราวในในการตรวจพลโดยการฟังเสียง
ของกลองทัดจะมีเสียงดังตามจังหวะของเพลงตุม ตุม ๆ ๆ นับเป็น 1 จังหวะของการร่ายรำตลอด
ทั้งเพลง
4. เพลงที่เกี่ยวกับการเดินทางต่าง ๆ ทั้งระยะใกล้ ๆ ระยะไกลที่ตัวละครใช้ในการแสดง
เช่น เพลงเสมอธรรมดา เพลงเสมอสามลา เพลงกลม เพลงกลองโยน เพลงได้ เพลงแฉะ เพลง
บาทสกุณี เพลงเสมอเถร เพลงเชิด เพลงพญาเดิน เป็นต้น
5. เพลงที่ใช้ในการต่อสู้ของอากาศไตและหนุมานคือ เพลงเชิด 2 ชั้น โดยการใช้จังหวะ
ของการฟังเสียงของกลองทัด โดยกำหนดจังหวะ 1, 2, 3, 4 นับเป็น 1 จังหวะใหญ่ ปฏิบัติเช่นนี้
ตลอดทั้งกระบวนการรบของกระบวนการในเพลงเชิด
6. เพลงที่เกี่ยวกับการกินการดื่ม เช่น เพลงเช่นเหล่า เพลงที่ใช้ตอนผีปีศาจออก ดังตอน
ที่ทศกัณฐ์ เอน้ำทิพย์พรหมยักษที่ตายให้ฟื้นเป็นปีศาจ
7. เพลงที่เกี่ยวกับการอาบน้ำ เช่น เพลงลงสรลง โทน
8. เพลงที่เกี่ยวกับอารมณ์ เช่น เพลงกราวรำ เพลงโอด เพลงทยอย เป็นต้น
9. เพลงที่มีลักษณะการนำไปใช้แสดงโขนเฉพาะบทบาทสำคัญ เช่น การแผลงศร ได้แก่
เพลงเชิดฉิ่ง ศรทง เป็นต้น
10. เพลงที่แสดงอิทธิปาฏิหาริย์ เช่น เพลงคุกพาทย์ เพลงร้วสามลา

4.5.3 การขับร้องเพลงประกอบการแสดงโขนของอากาศไต

การแสดงโขนในปัจจุบันมีเพลงร้อง ประกอบการแสดงเพื่อให้เกิดความเข้าใจในเนื้อเรื่อง
และความไพเราะของทำนองเพลงที่นำมาใช้ในการแสดง การขับร้องเพลงไทยที่ใช้ในการแสดงโขน
จะประกอบด้วยต้นเสียง และลูกคู่

ต้นเสียง หมายถึง ผู้ที่มีน้ำเสียงที่ดีเหมาะสมกับการขับร้องเพลงนั้น ๆ ไป 1 วรรคก่อน แล้ว ลูกคู่จะต้องร้องต่อไป ในระหว่างลูกคู่ร้องไปนั้นต้นเสียงอาจจะหยุดพักเพื่อคอยร้องในวรรคต่อไป

ลูกคู่ หมายถึง ผู้ที่มีความแม่นยำและน้ำเสียงที่ดีเช่นเดียวกับต้นเสียงและที่สำคัญ คือ ลูกคู่จะต้องร้องพร้อมกันหลายคนตั้งแต่ 2 คนขึ้นไป และต้องให้เสียงนั้นอยู่ในระดับเดียวกัน ซึ่งอาจจะทำให้ผู้ชมหรือฟังนั้นไม่สามารถแยกออกได้ว่าเป็นเสียงหลายเสียง จึงนับว่าเป็นการดีเยี่ยม

ผู้ขับร้องเพลงในการแสดงโขน ทั้งต้นเสียงและลูกคู่จะต้องมีความแม่นยำในการขับร้องเพลงตลอดจนจังหวะของเพลง และต้องทราบถึงกระบวนการทำรำของตัวละครด้วย ตลอดจนอารมณ์ของตัวละครจะต้องสอดแทรกน้ำเสียงของตนเองให้สอดคล้องกับบทบาทของตัวละครให้ดูสมจริง

เพลงที่ใช้ในการแสดงโขน ส่วนใหญ่จะเป็นเพลงที่ใช้ในการแสดงละครใน ซึ่งจะมีการแบ่งวรรคตอนตามรูปแบบของบทประพันธ์ที่เป็นกลอนบทละคร 6-7-8 และกลอน 9

นักร้องเพลงประกอบการแสดงโขน จะอยู่ในวงปี่พาทย์ซึ่งใช้บรรเลงโขนหน้าจอ นักร้องจะนั่งอยู่ด้านหลังของจอโขน

โขนกลางแปลง นักร้องจะอยู่ทางด้านซ้ายของเวที หรือเป็นการแสดงชุดใหญ่สามารถในช่วงปี่พาทย์และนักร้องทั้งสองด้านของเวที

โขน ฉาก นักร้องจะอยู่ทางด้านซ้ายของเวที

สำหรับการแสดงโขนของอากาศดไลมีปรากฏเพียง 1 เพลง คือ เพลงสิงโลดอยู่ในการรบของหนุมานและอากาศดไล แสดงถึงการต่อสู้ด้วยกระบวนการทำที่รุกรับ ตามทำนองของเพลงที่รวดเร็วเป็นลักษณะจังหวะเพลง 2 ชั้น ทำให้กระตุ้นความรู้สึกอารมณ์โกรธของผู้แสดงทั้งสองฝ่าย

เพลงที่ใช้ขับร้องในการแสดงโขน ตอน สืบมรรคา ที่ปรากฏและใช้แสดงในปัจจุบัน โดยเริ่มตั้งแต่ทศกัณฐ์ลักนางสีดาไปจนถึงหนุมานรบอากาศดไล มีทั้งสิ้น 24 เพลง คือ

1. เพลงบรเทศ	13. เพลงพราหมณ์ดีดน้ำเต้า
2. เพลงไอ้ปี	14. เพลงไอ้โลม
3. เพลงกระบี่ลีลา	15. เพลงกล่อมনারี
4. เพลงเหรา	16. เพลงสามไม้ใน
5. เพลงกล่อมพระยา	17. เพลงสาริกาแก้ว
6. เพลงกระบอกทอง	18. เพลงการะเวก
7. เพลงโยนดาบ	19. เพลงพม่าฉ่อย
8. เพลงแขกไพรขึ้นเดียว	20. เพลงกระบอกสองไม้

9. เพลงต่อยหม้อ	21. เพลงเขมรปากท้อ
10. เพลงร้าย	22. เพลงเห่เชิดฉิ่ง
11. เพลงลีลากระท่อม	23. เพลงนาคราช
12. เพลงแขกมอญบางช้าง	24. เพลงลิงโลด

เพลงที่ใช้ในบทบาทของอากาศดไลคือ เพลงลิงโลด ซึ่งแสดงถึงอารมณ์โกรธที่ตัวละครแสดงความรู้สึกที่เป็นศัตรูกัน มีทำนองที่กระแทกกระทั้นและกระชับในการเอื้อนทำนองเพลง ผู้ขับร้องต้องพยายามสอดใส่ความรู้สึกลงไปในบทร้องเพื่อให้เสียงที่ออกมาไปกระตุ้นความรู้สึกของผู้แสดงทำให้เกิดอารมณ์โกรธขึ้นมาได้ และสามารถถ่ายทอดออกมาตามความรู้สึกทางอารมณ์ภายในจิตใจ โดยการปฏิบัติท่าทางในการต่อสู้ที่แข็งแรงและว่องไวตามเนื้อร้องและทำนองเพลง

“บทหนุมานรบกับอากาศดไลนี้ ให้แสดงในรูปแบบของนายราชมพ โพรวิเสส เมื่อปี พ.ศ. 2542 ณ เวทีสังคีตศาลา ซึ่งแต่เดิมนั้นการรบของหนุมานกับอากาศดไลจะไม่ปรากฏบทร้องแต่อย่างใด เฉพาะในการแสดงครั้งนี้ได้มีการประพันธ์บทร้องเพื่อให้เกิดความสมบูรณ์ของการแสดงขึ้น และเป็นการแสดงบทบาทของอากาศดไลให้มากขึ้น”⁶

บัดนั้น	วายุบุตรวุฒิไกรใจกล้า
ฉวยจุดกระบองยักษ์ด้วยศักดา	ขึ้นเหยียบป่าว่องไวในราวี
อังกาศตะไลยมารซานทรุด	หนุมานทะยานยุตจุดยักษ์
แกว่งตรีเพชรเด็ดเศียรอสูรี	สุดสิ้นชีวีลงวายุปรารถน

⁶ สัมภาษณ์ นายราชมพ โพรวิเสส, ผู้เชี่ยวชาญนาฏยศิลป์ สถาบันนาฏดุริยางคศิลป์ กรมศิลปากร, วันที่ 11 มีนาคม 2544.

ตารางที่ 1 แสดงท่ารำในบทร้องเพลงสิงไลดของอากาศไลรบกับหนุมาน

เนื้อร้อง	ท่ารำ
บัดนั้น	อากาศไลยืนตั้งเหลี่ยมแบบหลบเหลี่ยมซ้าย มือขวาถือกระบองตั้งวงระดับคาง มือซ้ายตั้งวงสูง ไบหน้ามองที่หนุมาน
วายุบุตรวุฒิไกร	อากาศไลหมุนตัวทางขวาครึ่งรอบ ยืนตั้งเหลี่ยมแบบหลบเหลี่ยมขวา มือขวาถือกระบองเหยียดแขนตั้ง หักข้อมือเข้าหาลำตัว มือซ้ายตั้งวงล่าง ลำตัวโน้มมาทางซ้ายเล็กน้อย น้ำหนักอยู่ขาซ้าย ไบหน้ามองที่หนุมาน
ใจกล้า	อากาศไลปฏิบัติเช่นเดียวกับบทบัดนั้น
ขวยจุค	อากาศไลวิ่งเข้ามาพร้อมกับหนุมานบริเวณกลางเวที อากาศไลอยู่ด้านนอกหันหลังให้ผู้ชม หนุมานอยู่ด้านในเวที ยืนย่อเหลี่ยมแบบเต็มเหลี่ยม มือขวาถือกระบองตีทางซ้าย 1 ครั้ง ตีทางขวา 1 ครั้ง มือซ้ายตั้งวงสูง ไบหน้ามองที่หนุมาน
กระบองยักษ์	อากาศไลตีทางขวาแล้ว มือขวาของหนุมานจับที่ข้อมือขวาของอากาศไล อากาศไลนำมือซ้ายมากระชากให้หลุดออก หนุมานนำมือซ้ายมาจับที่ข้อมือซ้าย ในลักษณะรวบข้อมือทั้งสองข้าง และทั้งสองวิ่งสุดเท้ามาทางขวากระทบเท้า 1 ครั้ง
ด้วยศักดา	อากาศไลและหนุมานวิ่งสุดเท้ามาทางซ้าย แล้วยกเท้าซ้ายกระทบลงหนึ่งครั้ง
ขึ้นเหยียบป่า	อากาศไลยืนตั้งเหลี่ยมแบบเต็มเหลี่ยม หนุมานปล่อยมือและขึ้นลอย 1 ทางซ้ายของอากาศไล

ตารางที่ 1 แสดงท่ารำในบทร้องเพลงสิงโลดของอากาศไลรบกับหนุมาน (ต่อ)

เนื้อร้อง	ท่ารำ
ว่องไวในราวี่	อากาศไลยืนตั้งเหลี่ยมแบบเต็มเหลี่ยม ตีคว่ำทางซ้าย 1 ครั้ง หนุมานหลบมาทางขวา อากาศไลตีคว่ำทางขวา 1 ครั้ง หนุมานหลบมาทางซ้าย
อังกาตละไลยมารชาน ทรวด	อากาศไลยืนตั้งเหลี่ยมแบบเต็มเหลี่ยม ตีถูกหนุมานถีบที่ก้นซ้ายล้มลงในลักษณะนั่งพับเพียบซ้าย มือทำพื้น
หนุมานทะยานยุด	หนุมานเห็นอากาศไลล้มลงจึงวิ่งเข้าไปใช้เท้าซ้ายเหยียบบริเวณขาซ้ายของอากาศไล
ลุดยักซี่	หนุมานจับศีรษะของอากาศไล อากาศไลส่ายศีรษะเล็กน้อย (ใน ความหมายคือดิ่งให้หลุด)
แกว่งตรีเพชร	หนุมานชูตรีเพชรขึ้นแล้วแกว่งประมาณ 3-5 ครั้ง เอาขาที่เหยียบออก จากอากาศไล
เด็ดเคียวรอสูรี	หนุมานแทงที่คอของอากาศไล อากาศไลสะดุ้งตัว 1 ครั้ง
สุดสิ้นชีวี	อากาศไลพลิกตัวทางขวา หนุมานแทงอีก 1 ครั้ง อากาศไลสะดุ้ง ตัว 1 ครั้ง
ลงววยปราวณ	อากาศไลลุกขึ้นเดินเซเข้าทางประตูซ้าย สมมติว่าตาย หนุมานแสดงท่าดีใจทางขวา แล้วเดินเซตเข้าทางประตูซ้าย

ผู้วิจัยพบว่า การแสดงโขน ตอน สิบมรรคา มีเพลงร้องประกอบการแสดงทั้งหมด 24 เพลง สำหรับบทบาทของอากาศไตที่ปรากฏในตอนสิบมรรคามี 1 เพลง คือเพลงสิงโลด ซึ่งแสดงถึงอารมณ์โกรธของตัวละครที่ใช้ต่อสู้กัน มีการแบ่งวรรคตอนในการปฏิบัติท่ารำของการต่อสู้ในเชิงรุกกับของทั้งสองฝ่าย ซึ่งหมายจะได้ชัยชนะ ผลสุดท้ายอากาศไตก็ตายตามบทประพันธ์ที่ใช้ขับร้องในการแสดงโขนของอากาศไต

4.6 การแสดงโขนตอนสิบมรรคา ช่วงที่อากาศไตออกแสดง

ผู้วิจัยได้นำเอารายละเอียดส่วนนี้มาบรรยายให้เห็นภาพการแสดงที่ชัดเจน ก่อนวิเคราะห์ท่ารำในบทถัดไป

เนื้อเรื่องย่อ

เมื่อหนุมานแยกทางกับนกสัหมพาทีแล้ว หนุมานก็เหาะมายังกรุงลงกาได้มาพบกับฤๅษีองค์หนึ่งชื่อนารทฤๅษีอยู่ในกรุงลงกา หนุมานจึงได้แปลงกายเป็นสังฆวานร และเข้าไปถามว่าเมืองลงกาอยู่บริเวณใด ตนอยากจะไปดูให้เห็นกับตา นารทฤๅษีบอกทางให้แล้ว พอดีเป็นเวลามืดค่ำสังฆวานรจึงขออนอนพักที่กุฎีคืนหนึ่งก่อน นารทฤๅษีอนุญาตให้นอน หนุมานไปนอนที่ศาลาวางซึ่งกว้างใหญ่ หนุมานไปที่ศาลา จึงคิดจะลองฤทธิ์กับนารทฤๅษี ได้นิมิตกายให้ร่างกายใหญ่โตกว่าศาลาจนกระดิกตัวไม่ได้ นารทฤๅษีเห็นว่าสังฆวานรคิดลองฤทธิ์จึงได้นิมิตศาลาให้ใหญ่โตกว่าเดิมสังฆวานรก็นิมิตกายให้ใหญ่กว่าศาลาห้าห้องอีก จากนั้นนารทฤๅษีจึงได้บันดาลให้ฝนตกลงมาทำให้สังฆวานรหนาวสั่น จนทนไม่ไหวขอร้องให้นารทฤๅษีช่วยและยอมแพ้ จึงบันดาลให้ฝนหยุด และให้หนึ่งผิงไฟสังฆวานรเหน้อยจึงนอนหลับไป นารทฤๅษีจึงคิดลองฤทธิ์ให้สาแก่ใจ จึงเอาไม้เท้าโยนลงไปใ้ในสระน้ำ และเมื่อเวลาที่หนุมานลงไปล้างหน้าก็ให้ปลิงเกาะที่คางและเกาะไม่ออก หนุมานก็พยายามหาทางเอาปลิงออก แล้วก็เหาะไปเมืองลงกา และได้พบกับยักษ์สี่เมืองคือ อากาศไตและบริวารออกมาขวางกั้น ทั้งสองได้ต่อสู้กันจนฆ่าอากาศไตและบริวารตาย

เริ่มการแสดง

เปิดม่านแดง

- แสง, สี เปิดไฟ บริเวณ เวทีล่างและเวทีบน
- ฉาก ต้นไม้ อากาศมฤๅษี อยู่ทางด้านซ้ายของเวที มีแท่นหินตั้งอยู่หน้าอากาศมฤๅษี มีมฤๅษีนั่งบริกรรม อยู่ มีกองไฟอยู่ตรงหน้า ทางขวาของเวทีมีศาลาอีกหนึ่งหลัง
- ปี่พาทย์บรรเลงเพลงเชิด หนุมานเดินออกทางประตูขวา ประมาณกลางเวที ปี่พาทย์หยุด บรรเลง แล้ว เจรจาและบรรเลงเพลงรวัดอนแปลงกาย
- หนุมาน เจรจาตามบท แล้วแปลงกายเป็นสังฆวานร โดยหนุมานเดินเข้าทางประตูขวา สังฆวานรออกสวนมาทางประตูขวามาอยู่ในตำแหน่งเดิม จากนั้นเดินท่าลิงไปยังหน้าอากาศมฤๅษีตามบทเจรจา ดังนี้

หนุมาน แผลงฤทธิ์เหาะมาถึงโสภาสบรรพต หนุมานนั้นกำหนดคิดว่าเป็นเขานิลาทกาลา
ซึ่งเป็นใจกลางกรุงลงการาชาธานี ก็เหาะอ่อนร่อนลงตรงพื้นปฐพี บัดนี้ ร้ว

-ปี่พาทย์ทำเพลงรว-

-หนุมานแผลงฤทธิ์เหาะลงยังพื้นดิน-

-เจรจา-

หนุมาน แลเห็นกุฎที่พำนักของนักพรต องค์พระมุนีผู้มียศนั่งภาวนา ขุนกระบี่แสนปรีดา
เป็นล้นพ้น จึงคิดจะจำแลงแปลงตนเป็นลิงน้อย เข้าไปไถ่ถามความมธุรต์อยู่กับ
พระฤๅษี ให้ทราบถึงข้อคดีที่ลงกา คิดพลางยกหัตถาประนมไหว้ ร่ายอาคมแปลง
กายไปในทันที ร่างก็สูญหายกลายเป็นสังฆวานรจรลีไปหาองค์พระนักรธรรม บัดนั้น
ร้วและวรเชษฐ

-ปี่พาทย์ทำเพลงรว -วรเชษฐ-เชิด-

-หนุมานรำแปลงกายแล้วเข้าเวที สังฆวานรออกเดินแล้วเข้าเวที-

-พระนารทฤๅษีออกนั่งเตียง สังฆวานรออกพบ-

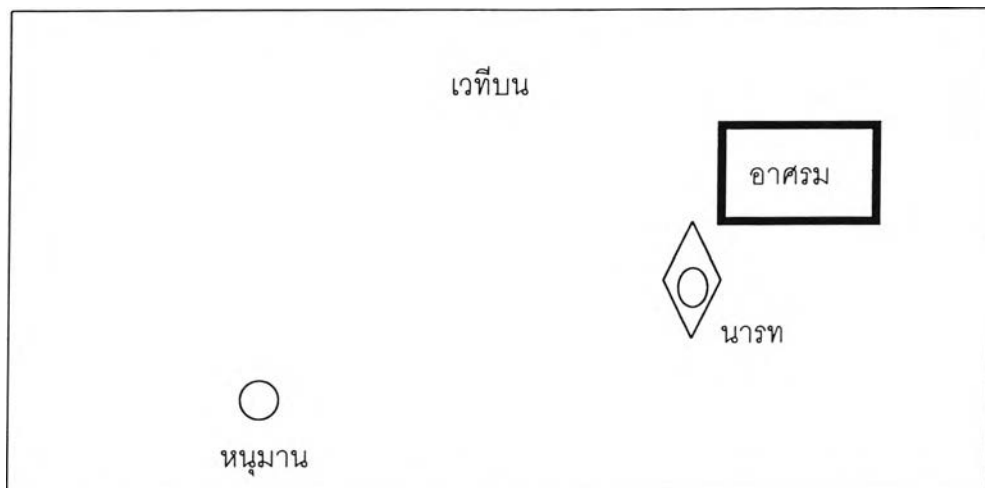
-พูด-

- สังฆวานร นมัสการเจ้าคะพระมุนี
- นารท เออ เอ็งเป็นใครไปไหนมาละนี่
- สังฆวานร ดิฉันเป็นลิงป่า ท่องเที่ยวไปตามยถากรรม ได้ยินผู้คนเข้าเล่ากันว่าเมืองลงกา
อุปมาเหมือนเมืองสรรค์ ดิฉันได้ฟังแล้วก็อยากจะดูให้รู้แก่ตา แต่ก็จนปัญญาไม่รู้
ว่าเมืองลงกาอยู่ที่ไหน เดินมาเดินไปดูในป่าจนหลงเข้าที่อาศรมของพระคุณเจ้านี้
แหละเจ้าคะ
- นารท นำเห็นใจเอ็งนี้เจ้าลิงน้อย อยากรู้ อยากเห็นเมืองลงกา ทำให้จิตใจกระวนกระวาย
ต้องท่องเที่ยวมาในป่าอย่างนี้ เออ...แล้วจะให้ข้าช่วยอะไรเอ็งล่ะ
- สังฆวานร พระคุณเจ้าได้โปรดช่วยดิฉันสักนิด พระคุณเจ้าอยู่ที่นี้ทราบบ้างไหมเจ้าคะว่า
เมืองลงกาอยู่ทางทิศไหน ดิฉันทราบแล้วก็จะได้ไปดูให้เห็นแท้แน่แก่ตาเจ้าคะ
- นารท อ้อ.. ได้ชี้นำข้าจะบอกให้ เมืองลงกาอยู่ไกลออกไปตรงทิศที่มีมือข้าชี้ขึ้นนี้แหละ โน่นที่
เห็นภูเขาสูง นั่นนะคือภูเขานิลทกาลา อยู่กลางเมืองลงกาทีเดียว
- สังฆวานร อ้อ... โน่นภูเขานิลทกาลาหรือเจ้าคะ แล้วภูเขาที่อยู่ใกล้บริเวณอาศรมนะละ ชื่อ
ภูเขาอะไรเจ้าคะ
- นารท ภูเขาโสศาคณะชีวะไฮ้เซ่อ เออ...เมื่อเอ็งรู้แล้วก็รีบไปเมืองลงกาซี
- สังฆวานร พระมุนีเจ้าขา วันนี้ก็คำมืดตืดตื่นแล้ว ดิฉันเห็นท่าว่าจะไปไม่ไหว ขอนอนพัก
อาศัยสักคืนได้ไหมเจ้าคะ พอรุ่งเช้าดิฉันจะนมัสการลงไปเมืองลงกาทันที
- นารท เอาซี ศาลาของข้ามีออกกว้างใหญ่โน่นแน่ศาลาวางไปซีไปนอนพักเสียเถอะ สัม
สูงลูกไม้ก็มีนะ เอ็งหิวก็หยิบไปกินตามสบาย ไปเถอะข้าจะจำศีลภาวนา
- สังฆวานร เจ้าคะๆ ดิฉันนมัสการลาเจ้าคะ

จากนั้นหนุมานคิดลองดีกับนารทฤๅษี จึงแปลงกายให้ตัวใหญ่กว่าศาลาที่บริเวณหน้าศาลา

ปีพาทย์บรรเลงเพลงร่ำ สังฆวานรเข้าเวทิต่างขวา หนุมานออกมาทางขวาของเวทิต่างเดิม

แผนผังที่ 4 : ฉากอาศรมพระนารทฤๅษี

สังฆวานร หนุมานชาญฉกรรจ์จึงอำลาพระมุนี จรลีไปยังศาลาที่อาศัย พลงนึ่งนี้กรีกไตร
ในอุราอันองค์พระมุนีมิวชาผู้นี้ไซ้รู้ มาอยู่แดนกรุงไกรเมืองลงกา จะเรื่องฤทธิวิทยา
สักเพียงใด จำเราจะลองฤทธิไกรพระมุนี คิดพลงประนมหัตถ์เหนือเกศีร้ายคาถา
บันดาลกายให้โตใหญ่คับศาลา บัดนี้ ร้ว

-ปีพาทย์ทำเพลงร้ว-

-สังฆวานรเข้าโรง –หนุมานออก-

จากนั้นหนุมานเข้าไปในศาลา แล้วบอกกับพระนารทฤๅษีว่าศาลานั้นแคบเกินไปฤๅษีจึง
นิมิตให้ศาลาใหญ่กว่าเดิม ที่บริเวณหน้าศาลา

หนุมาน โอ้ย...พระมุนีเจ้าขา ศาลาเล็กนิดเดียวคับเหลือเกิน กระดิกตัวก็ไม่ได้

นารท เอ๊ะ...มันยังงัยกันวะ ก็ศาลาของข้าหลังออกเบ้อเริ่ม เอละ รอดเดียวข้าจะไปดู
(เดินไปดู) เอ...จริงด้วยแฮะตัวมันโตคับศาลาจริงๆ ชะๆ เจ้าลิงปาลองดีกับกูเสีย
แล้ว มันคงจะนึกว่ากูไม่มีวิชาละมัง ไม่ได้ๆ ต้องทำให้มันรู้ฝีมือเสียบ้าง ข้าจ้อ...
เอ็งไม่ต้องตกใจ ศาลามันเล็กไปเระอะ เอละข้าจะทำให้มันใหญ่กว่าเก่าเดี๋ยวนี
แหละ

-เจรจา-

นารท องค์พระสิทธานารทมุนี จึงร่ายคาถาอาหุติให้บรรณศาลาที่อาศัย กลับใหญ่โต
มโหฬารในทันใด บัดนี้ ร้ว

- ปี่พาทย์ บรรเลงเพลงร้ว ให้ศาลาใหญ่กว่าเดิม หนุมาณก็นิมิตให้ร่างกายใหญ่กว่าศาลา

-ปี่พาทย์ทำเพลงร้ว-

-พูด-

นารท เป็นยังไง ศาลาใหญ่กว่าเก่าแล้วใช่ไหม เป็นอันเสร็จเรื่องกวนใจเสียที ข้าจะไป
บำเพ็ญศีลภาวนาละนะ (เดินไปนั่งเดียว)

หนุมาณ หนุมาณขุนสวารูปนิมิต เห็นพระมุนีนั้นมีฤทธิ์เชี่ยวชาญชัย แต่คิดจะลองฤทธิ์ไกร
อีกสักทีจึงประนมก้มเกศร่ายคาถาบันดาลกายให้ใหญ่คับศาลาทั้งห้าห้องของ
พระมุนี บัดนี้ ร้ว

-ปี่พาทย์ทำเพลงร้ว-

-พูด-

หนุมาณ ช่วยด้วยเจ้าข้าพระมุนี ศาลาเล็กไปอีกแล้ว คับเหลือเกินเจ้าข้า

จากนั้นนารทฤๅษีจึงบันดาลให้ฝนตก ทำให้หนุมาณหนาว ขอให้นารทฤๅษีช่วยให้ฝนหยุด
หนุมาณผิงไฟและนอนหลับไป นารทฤๅษีจึงคิดลองฤทธิ์จึงเอาไม้เท้าโยนลงป่นน้ำให้กลายเป็นปลิง
เกาะคางหนุมาณ และเมื่อปลิงออกแล้วตามกระบวนทำหนุมาณก็เหาะไปเมืองลงกา

- ปี่พาทย์บรรเลง เพลงร้ว 3 ครั้ง ตอนนิมิตศาลาและหนุมาณนิมิกาย นารทฤๅษีนิมิตไม้เท้าให้
เป็นปลิง และเพลงเชิดตอนหนุมาณเล่นปลิง และเหาะไปเมืองลงกา เข้าทางซ้ายของเวที ด้วย
เพลงเชิด

นารท ชะๆ เจ้าลิงตัวน้อย มันมีฤทธิ์จริงๆ แะะ ขรอยมันจะลองดีกับเราให้ถึงที่สุด ถ้า
เราเนรมิตศาลาใหญ่เท่าไร มันก็ต้องเนรมิตตัวให้คับศาลาอีกต่อไปเท่านั้น เอา
ละเมื่อมันลองดีกับเราได้เราก็ต้องลองดีกับมันบ้าง

-เจรจา-

นารท องค์พระนารทมุนีคิดซัดใจ จึงร้ายเวทฤทธิไกรเรื่องเดชา บันดาลเป็นฝนหล่นลงมา
ในป่าใหญ่ ต้องร่างของกระบี่หนาวสั้นในทันใด บัดนี้ รั้ว

-ปีพาทย์ทำเพลงร้ว-

-พูด-

หนุมาน โอ้ย.. ทนไม่ไหวแล้ว หนาวเต็มที ฤๅษีช่วยด้วย หนาวเต็มที ฤๅษีช่วยด้วย

นารท เอ้า ร้องเข้า ทำไมไม่ตัวโตคับศาลาอีกล่ะ มาร้องให้ข้าช่วยทำไมกัน

หนุมาน พระคุณเจ้าชา ตัวโตไม่ไหวแล้ว มันหนาวเหลือเกิน ดิฉันยอมแพ้แล้ว ได้โปรดร้าย
เวทให้ฝนหยุดเกิดเจ้าค่ะ

นารท เอ็งยอมแพ้แน่นะ เอาละเมื่อเอ็งยอมแพ้ข้าก็จะทำให้ฝนหยุดเดี๋ยวนี้แหละ

-เจรจา-

นารท ว่าพลางกายคาถาทรงฤทธิ บันดาลให้ฝนหยุดตามคำสั่งดังฤดี บัดนี้ รั้ว

-ปีพาทย์ทำเพลงร้ว-

-พูด-

หนุมาน แหม..ฝนหยุดแล้วค่อยชั่วคราว แต่ก็ยังหนาวอยู่เลยเจ้าค่ะพระมุนี

นารท หนาวอะไร ไม่เป็นไร ไปนั่งผิงไฟเสียที่หน้ากุฏิข้าโน่นแน่นะ ดึกมากแล้วจะได้พักผ่อน
หลับนอนเสียที

-เจรจา-

หนุมาน หนุมานชุนกระบี่นั่งผิงไฟ ด้วยความเหน็ดเหนื่อยจึงหลับไปในราตรี

-หนุมานนอนหลับ-

-เจรจา-

นารท ฝ่ายองค์พระมุนีผู้มีญาณกล้า คิดจะลองดีกับสวาให้สาใจ จึงขวยไม้เท้าก้าวไปที่
ริมสระโบกขรณี แล้วเสกไม้เท้าให้กลายเป็นปลิงด้วยฤทธิ บัดนี้ รั้ว

-ปีพาทย์ทำเพลงร้ว-

-พระนารทฤๅษีทิ้งไม้เท้าลงกับพื้น-

-เจรจา-

นารท ไม่ทำพระโยคีกลายเป็นปลิงสมฤทัย พระสิทธาทิ้งลงไปในคงคา พลังเอ่ยวาจา กล่าวสาปสรร เมื่อถึงป่าจรรย์ลมาก็อมมวาริ จงเกาะลูกคางของกระบืออย่าหลุด แล้วพระนักธรรมก็รีบรุดกลับไปยังบรรณศาลา บัดนี้ เชิด

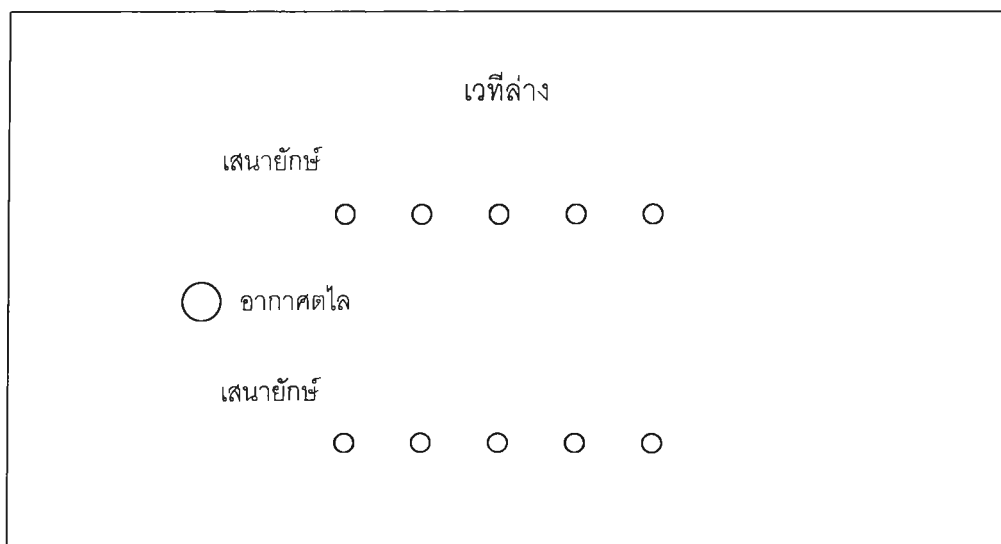
-ปีพาทย์ทำเพลงเชิด-

- หนูมานมาล้างหน้าในบ่อน้ำและอมน้ำในสระบัวปาก ปลิงของพระนารทฤๅษีก็เกาะที่คางของหนูมาน หนูมานหาทางเอาปลิงออกได้แล้ว ก็เหาะไปยังเมืองลงกาที่ซ่อนของนางสีดาจนพบกับอากาศไล

-ปิดม่านแดง-

- ปีพาทย์บรรเลงเพลงกราวในและเพลงเชิด
- แสง, สี เปิดไฟสว่างเวทีล่าง
- เสนายักษ์ 4 คน ออกมาปฏิบัติกระบวนท่า กราวตรวจพลทางประตูขวาและตามด้วยเสนานีก 6 คน ออกมาปฏิบัติท่ารำ และตัวอากาศไลออกมาตรวจพลทางประตูขวาตามกระบวนท่า จากนั้นเดินวนรอบเวทีหนึ่งรอบ มาพบหนูมานบริเวณกลางเวที ทางด้านซ้ายของเวที

แผนผังที่ 5 : ฉากอากาศไลตรวจพล

-หนุมานออกพบกองทัพปีศาจ-

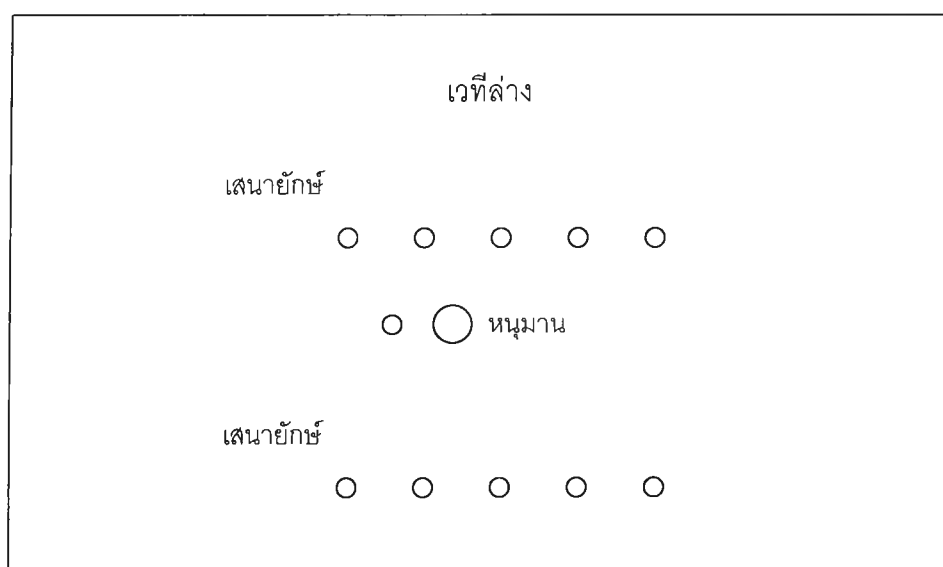
-เจรจา-

- อังกาศ มาพบกระบี่เหาะคว้างกลางเมฆา ให้คั้งคั่นแน่นอุราเป็นยี่งนัก จึงร้องสั่งพลยักษ์
พวกปีศาจ ผาดแผลงสำแดงอำนาจขวางหน้าไว้ แล้วมีวาจาปราศรัยว่า เหวย เฮ้ย
ไอ้วานร เอ็งจะเหาะข้ามลงกามหานครไปทางไหน กูคือเลื้อเมืองเรืองชัยมีฤทธา
สามารถจะผลาญชีวาให้อาสัญ
- หนุมาน กูมีฤทธิไกรดุจไฟกัลป์ใครไม่ต้านติด มึงเห็นที่ว้าชีวิตจะปลิดปลง พร้อมด้วยปีศาจ
จัดตรงคโยธิ ถ้ารักตัวกลัวชีวิจจะมรณา จงรีบหลีกหนีไปให้ไกลตาข้าบัดนี้
- อังกาศ เหม...ไอ้กระบี่อหังการ มึงนั่นแหละจะวายปรมาณในพริบตา โกรธพลางทางสั่งพล
โยธา ปีศาจมารเข้าโรมรันประจันบานกับกระบี่

- ปี่พาทย์บรรเลงเพลงเชิด -

ตัวเสนายักษ์และอากาศไล เข้าต่อสู้กันตามกระบวนท่า โดยกำหนดให้เสนายักษ์เข้าต่อ
สู้เป็น 2 แถวแล้วถูกฆ่าตายเข้าทางประตูซ้าย

แผนผังที่ 6 : ฉากกองทัพอากาศไลต่อสู้กับหนุมาน

หनुมาน หनुมานก็เข้ารวีกับปีศาจอสุรา บัดนี้ เชิด

-ปีพาทย์ทำเพลงเชิด-

-หनुมานเข้ารับกับพลปีศาจ-

-ปีพาทย์ทำเพลงโอด-

-หनुมานฆ่าพลปีศาจตาย-

-ปีพาทย์ทำเพลงเชิด-

-อังกาสตไลเข้ารับกับหनुมานตามกระบวนท่า-

-ร้องเพลงสิงโลด-

บัดนั้น

จุดฉวย กระบองยักษ์ ด้วยศักดา

อังกาส ตะไลมาร ชานทรุด

แกว่งตรีเพชร เด็ดเศียร อสุรี

วายุบุตร วุฒิไกร ใจกล้า

ขึ้นเหยียบป่า ว่องไว ในรวี

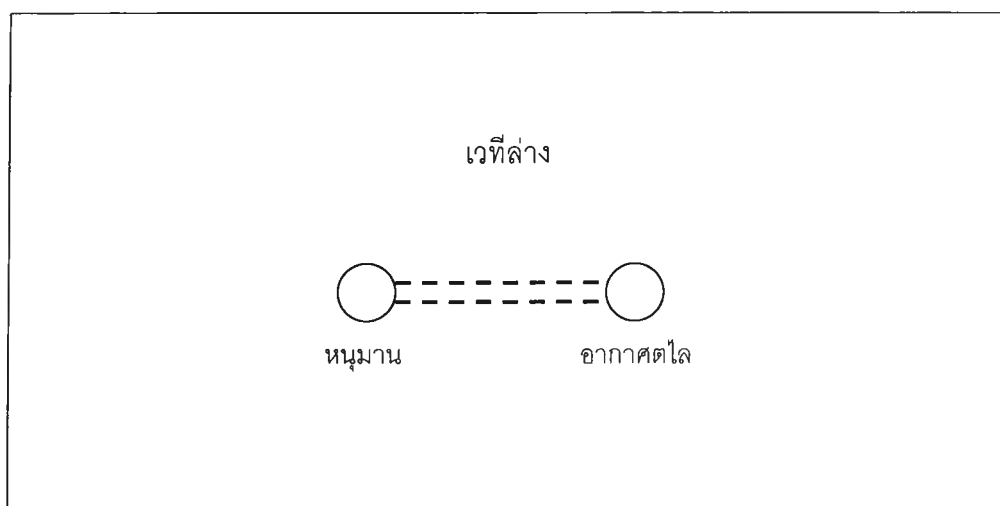
หनुมาน ทะยานยุด จุดยักษ์

สุดสิ้น ซีวี ลงวายปราณ

-ปีพาทย์ทำเพลงรวี-โอด-เชิด-

-หनुมานฆ่านางอังกาสตไลตายเข้าเวที หनुมานเดินเข้าเวที-

แผนผังที่ 7 : ฉากอังกาสตไลต่อสู้กับหनुมาน

เมื่อหนุมานฆ่าอากาศไลตายแล้ว อากาศไลเดินเซเข้าทางประตูซ้าย หนุมานแสดงท่าดีใจ และท่าเหาะเดินเข้าทางประตูซ้ายเช่นกัน

- ปี่พาทย์บรรเลงเพลงเชิด สำเนาบทโขนเรื่องรามเกียรติ์ ชุด ถวายพล-รบอากาศไล นายประสาธ ทองอร่าม จัดทำบท ดร.เสรี หวังในธรรม ตรวจแก้ไขบรรจุเพลง

-จบการแสดง-

4.7 การพากย์เจรจา

โขนเป็นการแสดงที่ผู้แสดงต้องสวมหน้ากากตามประเภทของตัวละคร พระ ยักษ์ ลิง ซึ่งจะบอกถึงความหมายของตัวละครว่าเป็นลักษณะของการดำเนินเรื่องตามบทประพันธ์ และยังมีตัวละครที่ไม่สวมหน้ากาก คือ ตัวละครประเภทตัวนาง ทั้งนี้ตัวละครไม่สามารถพูดหรือเจรจาเองได้ถึงแม้ว่าตัวนางที่ไม่สวมหน้ากากก็ยังเป็นจารีตในการแสดงโขนที่มีให้ตัวละครทั้งหมดพูดหรือเจรจาเอง โดยจะต้องมีพูดหรือเจรจาและผู้แสดงนั้นร่ายรำตามบทพากย์เจรจาแทนผู้แสดง

การพากย์ การเจรจาของการแสดงโขน ซึ่งกล่าวไว้ในหนังสือ โขน ของ นายธนิธ อยุธยา กล่าวว่า ลักษณะคำพากย์เป็นกาพย์ 3 ชนิด คือ

กาพย์ฉับบั้ง กาพย์ยานี และกาพย์สุรางคนา แต่กาพย์สุรางคนาไม่ปรากฏว่ามีใช้ในการพากย์โขน มีแต่กาพย์ยานีและกาพย์ฉับบั้ง และเข้าใจว่ามีคำพากย์และกาพย์ฉับบั้ง และเข้าใจว่ามีคำเจรจา ซึ่งตามปรกติเจรจากรายยาว⁷ เมื่อจบคำพากย์ 1 บท นักดนตรีจะตีกลองทัดและตะโพนขึ้น คนพากย์จะรับคำว่า “เพี้ย”

การรับคำว่า “เพี้ย” จากอธิบายของนายธนิธ อยุธยา ในหนังสือโขนปี พ.ศ. 2511 ได้กล่าวว่า “เพี้ย” ได้เคยวินิจฉัยกันมาแล้ว ก็มีเป็นที่แน่นอนลงไปได้ว่ามาจากอะไรเท่าที่สันนิษฐานน่าจะมาจากคำว่า “เฮี้ย” อันเนื่องจากการยกทัพ เมื่อผู้เป็นนายกล่าวสั่งอย่างนั้นอย่างนี้แล้ว เมื่อผู้เป็นนายกล่าวสั่งอย่างนั้นแล้ว นายหมวดนายกองก็สั่งเตือนไพร่พลอีกต่อหนึ่งว่า “เฮี้ย” ภายหลังจึง

⁷ ธนิธ อยุธยา, โขน (พระนคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัด ศิวพร, 2511), หน้า 87.

ค่อยกลายสำเนียงมาเป็น “เพี้ย”^๘ เมื่อจากการพากย์และรับคำว่าเพี้ยแล้ว ดนตรีจะบรรเลงเป็นเพลงเซ็ด ซึ่งหมายถึงจบกระบวนการพากย์ จึงดำเนินเรื่องตามกระบวนการต่อไป

สำหรับบทบาทของอากาศไตเป็นบทบาทเจรจาในการต่อสู้ซึ่งแสดงถึงความรู้สึกเกิดขึ้นในอารมณ์ คือ อารมณ์โกรธ ผู้พากย์จะต้องเน้นเสียงให้ดัง ดุดัน หนักแน่น เน้นคำ และทอดเสียง เพื่อให้ผู้แสดงสามารถปฏิบัติท่าทางได้อย่างสมจริงตามความรู้สึกและอารมณ์ที่เกิดขึ้น โดยจะยกตัวอย่างบทบาทเจรจาของอากาศไตต่อสู้กับหนุมานต่อไป

4.7.1 ผู้พากย์เจรจา

ผู้พากย์เจรจา คือ ผู้ที่ทำหน้าที่เจรจาสื่อความหมายเป็นคำพูดให้ตัวละครหรือผู้แสดงบทบาทให้ผู้ชมและผู้เกี่ยวข้องได้ทราบว่าตัวละครกำลังปฏิบัติท่าทาง และเป็นผู้ที่มีความรู้ทางด้านการแสดงโฉนทุกประเภท และบทบาทของตัวละครขณะดำเนินเรื่อง มีน้ำเสียงที่กังวาล ไพเราะ สามารถทราบถึงเทคนิคและรูปแบบของการพากย์ที่อารมณ์ของตัวละครแสดงออกมา เช่น ตัวละครมีอารมณ์โกรธจะต้องพากย์เสียงดัง น้ำเสียงดุดัน น่าเกรงขาม ซึ่งจะทำให้ผู้ชมและผู้เกี่ยวข้องได้ทราบถึงอารมณ์ของตัวละครนั้นด้วย และต้องเป็นผู้ที่มีปฏิภาณไหวพริบในการพากย์ โดยมิได้ดูบทแต่อย่างใด และสามารถแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าได้เป็นอย่างดี เช่น ผู้แสดงฉากต่อไปยังไม่พร้อมในการแสดง ผู้พากย์เจรจาทราบก็จะพากย์เจรจาให้ตัวละครขณะแสดงในฉากนั้นดำเนินเรื่องให้ขยายเวลาต่อไปอีก

ผู้พากย์เจรจายจะต้องแต่งกายอย่างสุภาพคือ นุ่งผ้าม่วงใจกระเบน สวมเสื้อราชปะเตน สวมถุงเท้าสีขาว รองเท้าดำ เมื่อถึงเวลาพากย์เจรจา ในบทของตัวละคร จะออกมาทางประตูชวา กำหนดให้พากย์ฝ่ายพระราม ทางประตูซ้ายกำหนดให้พากย์ฝ่ายของทศกัณฐ์ ทั้งนี้เพื่อจะได้มองเห็นผู้แสดงได้ชัดเจน เป็นรูปแบบของการแสดงโฉนหน้าจ่อ

สำหรับการแสดงโฉนฉาก ผู้พากย์จะอยู่บริเวณของวงดนตรีหรือฝั่งตรงกันข้ามก็ได้ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับผู้กำกับเวที สำหรับองค์ประกอบอื่น ๆ ของผู้พากย์เจรจา การแสดงโฉนฉากเช่นเดียวกับโฉนหน้าจ่อ

^๘ ธนิต อยุธยา, โขน, หน้า 129.

4.7.2 บทพากย์-เจรจาการแสดงโขนของอากาศไลและลักษณะการพากย์เจรจา

ประสาธ ทองอร่าม

จัดทำบท

23 กุมภาพันธ์ 2543

- เจรจา -

- อากาศตะไลย มาพบกระบี่เหาะคว้างกลางเมฆา ให้คังคั่นแน่นอุราเป็นยี่งัก จึงร้องสั่งพล
 ยักษ์พวกปีศาจ ผาดแผลงลำแดงอำนาจขวางหน้าไว้ แล้วมีวาจาปราศรัยว่า
 เหวย เฮ้ย ไอ้วานร เอ็งจะเหาะข้ามลงกรมहनครไปทางไหน กูคือเสือเมืองเรืองชัย
 มีฤทธิ์ สามารถจะผลาญชีวาให้อาสู
- หนุมาน กูมีฤทธิ์โกรดไฟกลับไม่ด้านติด มึงเห็นที่ชีวิตจะปลิดปลง พร้อมด้วยปีศาจ
 จัตุรงค์โยธี ถ้ารักตัวกลัวชีวาจะมรณา จงรีบหลีกหนีไปให้ไกลตาข้าบัดนี้
- อากาศตะไลย เหม...ไอ้กระบี่อหังการ มึงนั่นแหละจะวายปรานในพริบตา โกรธพลาทางสั่งพล
 โยธาปีศาจมารเข้าโรมรันประจัญบานกับกระบี่

ตารางแสดงลักษณะการพากย์ในอารมณ์โกรธของอากาศตไลซึ่งสัมพันธ์กับท่ารำ ดังนี้

ตารางที่ 2 ลักษณะการพากย์เจรจาบทบาทของอากาศตไลต่อสู้กับหนุมาน⁹

บทพากย์ เจรจา	ลักษณะการพากย์ เจรจา	ท่ารำ	หมายเหตุ
มาพบกระบี่เหาะ คว้างกลางเมฆา	มาพบกระบี่ ลักษณะการพากย์เน้น เสียงหนักแน่น เหาะคว้าง เน้นเสียงหนักแน่น กลางเมฆา เน้นเสียงหนักแน่น เมฆา ทอดเสียง ...	ปฏิบัติท่ามองดู เต็มในลักษณะเด่น เส้า หยุดยืนในลักษณะหลบเหลี่ยม ซ้าย มือขวาถือกระบองตั้งวงล่าง มือ ซ้ายตั้งวงล่าง ไบหน้ามองที่หนุมาน สะอึกตัวไปด้านหลัง 1 ครั้ง ไบหน้า มองหนุมาน	อากาศตไลเดินออกมา มาทางซ้ายของเวที พบหนุมานจึงสั่งไพร่ พลนั่งคุกเข่าทั้ง 2 แถว หนุมานเดินออกมา ทางขวาของเวที มา พบกันประมาณกลาง เวที
ให้คังค้ำแน่น อุราเป็นยิ่งนัก	ให้คังค้ำ เน้นเสียงหนักแน่นดัง แน่นอุรา เน้นเสียงหนักแน่นดัง เป็นยิ่งนัก เน้นเสียงหนักแน่นดัง	ปฏิบัติท่าโกรธคุด ยืนหลบเหลี่ยม ขวา มือขวาเปลี่ยนกระบองมาที่มีมือ ซ้าย มือขวาถือคอดประมาณ 3-5 ครั้ง ไบหน้ามองทางซ้าย ตรงกับคำว่า ให้ คังค้ำ ปฏิบัติท่าโกรธคุด ยืนหลบเหลี่ยม ขวา มือขวาถือกระบอง คุด ประมาณ 3-5 ครั้ง ตรงกับคำว่า แน่นอุราเป็นยิ่งนัก ปฏิบัติท่ากระเทิบเท้าขวา 1 ครั้ง ไบ หน้ามองทางขวา	หนุมานยืนมอง

⁹ สัมภาษณ์ นายสุธีร์ ชุ่มชื่น, อาจารย์ 2 ระดับ 7 วิทยาลัยนาฏศิลป์ กรมศิลปากร, วันที่ 19 เมษายน

ตารางที่ 2 ลักษณะการพากย์เจรจาบทบาทของอากาศไตต่อผู้กับหนุมาน (ต่อ)

บทบาท เจรจา	ลักษณะการพากย์ เจรจา	ท่ารำ	หมายเหตุ
จิ้งร้องสั่งพลยักษ์ พวกปีศาจ	จิ้งร้องสั่ง ไม่เน้นเสียงหนักแน่น ทอดเสียงยาว พลยักษ์ เน้นเสียงหนักแน่น พวกปีศาจ ทอดเสียงตรงคำว่า พวก.. ปีศาจ เป็นคำหนักแน่น	ปฏิบัติท่ากวักเรียกทางซ้าย ยืนหลบเหลี่ยมขวา มือขวาถือ กระบองตั้งวงล่าง มือซ้ายเหยียด แขนตั้งระดับไหล่ ตั้งข้อมือ กวักเข้า ลำตัว 1 ครั้ง ตรงกับคำว่า <u>จิ้งร้องสั่ง</u> <u>พลยักษ์</u> ปฏิบัติท่ากวักเรียกทางขวา ยืนลักษณะเดิม มือซ้ายถือกระบอง เหยียดแขนตั้งตั้งข้อมือ กวักเรียกเข้า หาลำตัว 1 ครั้ง ตรงกับคำว่า <u>พวก</u> <u>ปีศาจ</u> ไบหน้ามองที่มือตามมือขวา และมือซ้าย	หนุมานยื่นมองดู
ผาดแผลงสำแดง อำนาจขวางหน้า ไว้	<u>ผาดแผลงสำแดง</u> เน้นเสียงหนักแน่น <u>อำนาจ</u> เน้นเสียงหนักแน่น ทอด เสียง <u>ขวางหน้าไว้</u> เน้นเสียงหนักแน่น	ปฏิบัติท่าเงื้อมือขวา ยืนหลบเหลี่ยม ขวา มือขวาถือกระบองเหยียดแขน ตั้งระดับไหล่ขนานกับพื้นทางขวา กระทบเท้าซ้าย 1 ครั้ง ไบหน้ามองที่ หนุมานตรงกับคำว่า <u>ผาดแผลง</u> <u>สำแดงอำนาจ</u> ปฏิบัติท่าขวางกางแขนออก 2 ข้าง หมุนตัวทางขวาครึ่งรอบ ยืนเต็ม เหลี่ยม มือขวาและมือซ้ายยกขึ้น ระดับไหล่ กางออกเหยียดตั้ง ไบหน้า มองหนุมานตรงกับคำว่า <u>ขวางหน้าไว้</u>	

ตารางที่ 2 ลักษณะการพากย์เจรจาบทบาทของอากาศไตต่อผู้กับหนุมาน (ต่อ)

บทพากย์ เจรจา	ลักษณะการพากย์ เจรจา	ท่าร่า	หมายเหตุ
แล้วมีวจา ปราศรัยว่า เหวย เฮี้ย ไฉ่วานร	<u>แล้วมีวจา</u> เน้นเสียงหนักแน่นดัง และ ทอดเสียง <u>ปราศรัยว่า</u> เน้นเสียงหนักแน่นและดัง <u>เหวย</u> เน้นเสียงหนักแน่นและดัง <u>เฮี้ย</u> เน้นเสียงหนักแน่นและดัง <u>ไฉ่วานร</u> เน้นเสียงหนักแน่นและดัง	ปฏิบัติท่าม้วนมือออก ยืนขาตั้งทั้ง สองข้าง ให้ปลายเท้าขวาจรดพื้น มือ ขวาทือกระบองตั้งวงล่าง มือซ้ายยก ขึ้นระดับศีรษะม้วนจับออกตั้งวงสูง ใบหน้าพยักมองที่หนุมาน 1 ครั้ง ตรง กับคำว่า <u>ปราศรัยว่า</u> ปฏิบัติท่ากวักเรียก ยืนหลบเหลี่ยม ซ้าย มือขวายกขึ้นระดับไหล่ เหยียด แขนตั้งตั้งข้อมือ กวักเข้าหาลำตัว 1 ครั้ง มือซ้ายถือกระบอง ตรงกับคำว่า <u>เหวย</u> ใบหน้ามองหนุมาน พร้อมทั้ง พยักหน้า 1 ครั้ง ตรงกับคำว่า <u>เฮี้ย</u> <u>ไฉ่วานร</u>	หนุมานยืนฟัง
เอ็งจะเหาะข้าม ลงกามหานครไป ทางไหน	<u>เอ็งจะเหาะข้าม</u> เน้นเสียงหนักแน่นตรงคำ ว่า <u>เอ็ง จะเหาะข้าม</u> เว้น จังหวะ <u>ลงกามหานคร</u> เน้นเสียงหนักแน่นตรงคำ ว่า <u>นคร</u> <u>ไปทางไหน</u> เน้นเสียงหนักแน่นตรงคำ ว่า <u>ไหน</u>	ปฏิบัติท่าเหาะ ยืนยกเท้าขวาหนีบ น่องเท้าซ้าย ยืนเป็นหลัก มือขวาทือ กระบองยกขึ้นระดับไหล่ งอศอก มือ ซ้ายยกขึ้นระดับไหล่ เหยียดแขนตั้ง ตั้งข้อมือขึ้น ใบหน้ามองทางซ้ายตรง กับคำว่า <u>เอ็งจะเหาะข้าม</u> ปฏิบัติท่าชี้ลงที่พื้น ยืนหลบเหลี่ยม ซ้ายหมุนตัวทางขวา มือซ้ายถือ กระบองชี้ลงที่พื้น ตรงกับคำว่า <u>ลงกา</u> <u>มหานคร</u> ใบหน้ามองทางขวา เอียง ศีรษะซ้าย	หนุมานยืนฟัง

ตารางที่ 2 ลักษณะการพากย์เจรจาบทบาทของอากาศไตต่อสู้กับหนุมาน (ต่อ)

บทบาท เจรจา	ลักษณะการพากย์ เจรจา	ท่าร่า	หมายเหตุ
<p>กู่คือเสื่อเมือง เรื่องชัยมีฤทธา</p>	<p>กู่คือ เน้นเสียงดังกั่นแน่น เสื่อเมือง เน้นเสียงหนักแน่น เรื่องชัย เน้นเสียงหนักแน่น ทอด เสียง มีฤทธา เสียงปกติไม่ต้องเน้นเสียง ทอดเสียงยาว</p>	<p>ปฏิบัติทำขึ้นนิ้วกวาดไปด้านข้าง ยื่นในลักษณะเดิม มือขวาขึ้นนิ้วกวาด ไปด้านขวา งอศอก ไบหน้ามองตาม มือขวา พร้อมกับพยักหน้า 1 ครั้ง ตรง กับคำว่า <u>ไปทางไหน</u></p> <p>ปฏิบัติทำตัวเรา ยืนหลบเหลี่ยมซ้าย มือขวาถือกระบองตั้งวงล่าง มือซ้าย จับเข้าอก ไบหน้ามองที่หนุมาน ตรง กับคำว่า <u>กู่คือ</u></p> <p>ปฏิบัติทำยิ่งใหญ่ ยืนขาตั้งทั้งสอง ข้าง โดยใช้ปลายเท้าขวาจรดพื้น มือ ขวาถือกระบองยกขึ้นระดับปาก งอ ศอก มือซ้ายยกขึ้นระดับไหล่ งอ ศอก หงายมือ ไบหน้ามองที่มือขวา ตรงกับคำว่า <u>เสื่อเมืองเรื่องชัย</u></p> <p>ปฏิบัติทำต่อสู้ ยืนหลบเหลี่ยมซ้าย มือขวาถือกระบอง ชับมือมาไว้ที่วง ล่าง มือซ้ายพลิกข้อมือมาตั้งวงสูง ไบหน้ามองทางขวาที่หนุมาน ตรง กับคำว่า <u>มีฤทธา</u></p>	<p>หนุมานยืนฟัง</p>

ตารางที่ 2 ลักษณะการพากย์เจรจาบทบาทของอากาศตไลต่อสู้กับหนุมาน (ต่อ)

บทบาทพากย์ เจรจา	ลักษณะการพากย์ เจรจา	ท่าร่า	หมายเหตุ
สามารถจะ ผลาญชีวาให้ อัสถุ	สามารถจะผลาญ เน้นเสียงดังหนักแน่น ชีวา ทอดเสียง ให้อัสถุ เน้นเสียงดังหนักแน่น	ปฏิบัติท่าสมา ยืนขาตั้งทั้งสองข้างโดย ให้ปลายเท้าขวาจรดพื้น เท้าซ้ายยืน เป็นหลัก มือขวาถือกระบองหักข้อ มือเข้าหาลำตัว แขนเหยียดตั้ง มือ ซ้ายตั้งวงล่าง หน้ามองทางขวา ตรง กับคำว่า <u>สามารถจะผลาญชีวา</u> ปฏิบัติท่าตาย หมุนตัวทางขวา ยืน หลบเหลี่ยมซ้าย มือขวาถือกระบอง หงายมือ งอศอก มือซ้ายปฏิบัติเช่น เดียวกับมือขวา ไบหน้ามองทางขวา หนุมานพยักหน้า 1 ครั้ง ตรงกับคำว่า <u>ให้อัสถุ</u>	หนุมานยืนฟัง
กุมิฤทธิ์ไกรดุจไฟ กลับไม่ต้านติด มิ่งเห็นที่ว่าชีวิต จะปลิดปลง พร้อมด้วยปีศาจ จตุรงค์โยธี ถ้าวร ตัวกลัวชีวาจะ มรณา จงรีบหลีก หนีไปให้ไกลตา ข้าบัดนี้	เน้นเสียงหนักแน่นและ ดังในลักษณะของการ พากย์ความรู้สึกและ อารมณ์โกรธ	หนุมานปฏิบัติตามบทบาทพากย์เจรจา	เป็นบทบาทของ หนุมาน

ตารางที่ 2 ลักษณะการพากย์เจรจาบทบาทของอากาศไตต่อสู้กับอนุมาน (ต่อ)

บทพากย์ เจรจา	ลักษณะการพากย์ เจรจา	ท่ารำ	หมายเหตุ
เหม่...	<u>เหม่</u> เสียงดังหนักแน่น ทอดเสียง	ปฏิบัติท่าเหม่ ยืนหลบเหลี่ยมขวา หมุนตัวมาทางขวา มือซ้ายถือ กระบอง ชี้นิ้วตั้งแขนระดับไหล่ หน้า มองอนุมานกระเทิบเท้าขวา 1 ครั้ง	อนุมานยืนฟังอยู่ทาง ขวาของเวที
ไอ้กระบือหังการ	<u>ไอ้กระบือ</u> เสียงดังหนักแน่น เน้น เสียงที่ <u>ไอ้</u> <u>อหังการ</u> เสียงดังหนักแน่น	ปฏิบัติท่าฟาตนิ้ว ยืนขาตั้งทั้งสอง ข้าง ปลายเท้าขวาจรดพื้น ขาซ้ายยืน เป็นหลัก มือขวาฟาตนิ้วชี้ (ตัวนิ้ว เข้าหาลำตัว) ใบหน้าสะบัดมา หน้า ตรงพร้อมกับท่าฟาตนิ้ว	อนุมานยืนฟัง
มิ่งนั่นแหละจะ วายปรานใน พริบตา	<u>มิ่งนั่นแหละ</u> เสียงดังหนักแน่น เน้น เสียงที่ <u>มิ่ง</u> <u>จะวายปราน</u> เสียงดังหนักแน่น <u>ในพริบตา</u> เสียงดังหนักแน่น	ปฏิบัติท่าเหม่ ยืนหลบเหลี่ยมซ้าย ปฏิบัติท่าเหม่มือขวาอีกหนึ่งครั้ง พร้อมทั้งกระเทิบเท้าขวา 1 ครั้ง ตรง กับคำว่า <u>มิ่งนั่นแหละ</u> ปฏิบัติท่าตาย หงายมือทั้งสองข้าง ระดับเอว ออกอกตรงกับคำว่า <u>จะวาย</u> <u>ปรานในพริบตา</u> พร้อมกับพยักหน้า มองที่อนุมาน 1 ครั้ง	อนุมานยืนฟัง
โกรธพลางทาง สั่งพลโยธาปีศาจ มาร	<u>โกรธ</u> เสียงดังหนักแน่น ทอด เสียงเล็กน้อย <u>พลาง</u> เสียงดังหนักแน่น ทอด เสียงเล็กน้อย	ปฏิบัติท่าโกรธฎที่คอประมาณ 3-5 ครั้ง ยืนหลบเหลี่ยมขวา มือซ้ายถือ กระบอง ใช้ฝ่ามือขวาถูคอ ใบหน้า มองทางซ้าย ปฏิบัติท่าสั่งพลโยธา สะบัดหน้ามอง ทางขวา ยืนในลักษณะเดิม มือขวา	อนุมานยืนมองในท่า เงื้อเตรียมต่อสู้

ตารางที่ 2 ลักษณะการพากย์เจรจาบทบาทของอากาศดไลต่อสู้กับหนุมาน (ต่อ)

บทพากย์ เจรจา	ลักษณะการพากย์ เจรจา	ท่ารำ	หมายเหตุ
	<p>สั่งพลโยธา</p> <p>เสียงดังหนักแน่น ทอด</p> <p>เสียงตรงคำว่า โยธา</p> <p>ปีศาจมาร</p> <p>เสียงดังหนักแน่น ทอด</p> <p>เสียงตรงคำว่า มาร</p>	<p>ยกขึ้นระดับไหล่ เขยียดแขนตึงตึงข้อ</p> <p>มือกวักเรียกเสนายักษ์ทางขวา ไบ</p> <p>หน้ามองทางขวา</p> <p>ปฏิบัติทำสังทางซ้ายตรงกับคำว่า</p> <p>ปีศาจมาร สะบัดหน้ามองทางซ้าย</p> <p>ยืนในลักษณะเดิม มือขวาถือ</p> <p>กระบอง ยกขึ้นระดับไหล่ เขยียด</p> <p>แขนตึงตึงข้อมือ กวักเรียกเสนายักษ์</p> <p>ทางซ้าย ไบหน้ามองทางซ้าย</p>	
<p>เข้าโรมรัน</p> <p>ประจัญบานกับ</p> <p>กระบี่</p>	<p>เข้าโรมรัน</p> <p>เสียงดังหนักแน่น ทอด</p> <p>เสียงคำว่า รัน</p> <p>ประจัญบาน</p> <p>เสียงดังหนักแน่น ทอด</p> <p>เสียงตรงคำว่า บาน</p> <p>กับกระบี่</p> <p>เสียงดังหนักแน่น ทอด</p> <p>เสียงตรงคำว่า กระบี่</p>	<p>ปฏิบัติทำยกไปข้างหน้า ยืนหลบ</p> <p>เหลี่ยมซ้าย มือทั้งสองยกขึ้นระดับ</p> <p>เอว งอศอก หายท้องแขนไปด้าน</p> <p>หน้า ตรงกับคำว่า เข้าโรมรัน</p> <p>ปฏิบัติทำเอื้อมา หมุนตัวทางขวาครึ่ง</p> <p>รอบ ยืนหลบเหลี่ยมขวา มือขวาถือ</p> <p>กระบองเงื้อแขนตึงระดับไหล่ มือซ้าย</p> <p>ตั้งวงล่าง ตรงกับคำว่า ประจัญบาน</p> <p>ปฏิบัติทำขึ้นนิ้ว ตรงกับคำว่า กระบี่</p> <p>หมุนตัวทางซ้ายครึ่งรอบ (ตำแหน่ง</p> <p>เดิม) ยืนในลักษณะเดิม มือซ้ายถือ</p> <p>กระบอง ขึ้นนิ้วชี้ที่หนุมาน ไบหน้ามอง</p> <p>ที่หนุมานทุกท่า</p> <p>พลักษณ์ทั้งสองแฉกก็ลุกขึ้นปฏิบัติทำ</p> <p>เข้าต่อสู้กับหนุมาน อากาศดไลยืน</p> <p>มองดูทางซ้ายของเวที</p>	<p>หนุมานยืนมองและ</p> <p>ปฏิบัติทำเอื้อเตรียม</p> <p>ต่อสู้</p>

ผู้วิจัยพบว่า การพากย์เจรจาของอากาศดไลในบทบาทการต่อสู้กับหนุมาน คือบทบาทพากย์ในอารมณ์โกรธ ซึ่งจะเน้นเสียงดัง หนักแน่น และทอดเสียง เพื่อให้เกิดความรู้สึกและอารมณ์ในการแสดงท่าทำตามบทที่ผู้พากย์ได้ใช้น้ำเสียงให้ผู้แสดงมีอารมณ์โกรธสมกับบทบาทของตนได้เป็นอย่างดี

สรุป

การแสดงโขนของอากาศดไลมีรูปแบบการแสดง 2 ประเภทคือ การแสดงโขนหน้าจอ และการแสดงโขนฉาก การแสดงโขนหน้าจอหมายถึงการนำเอาจอของการแสดงหนังใหญ่มาเป็นจอของการแสดงโขน มีการแปรเวทีไว้ 3 ส่วน คือ ส่วนที่เป็นฝ่ายของพระรามจะอยู่ทางด้านขวาของผู้แสดง ส่วนฝ่ายของทศกัณฐ์จะอยู่ทางซ้ายของผู้แสดง และส่วนกลางเป็นพื้นที่ให้แสดง นอกจากนี้จะมีประตูทั้งสองข้างและแต่ละข้างของเวทีจะมีเตียง 2 ตัวสำหรับตัวละครเอกนั่ง วงดนตรีจะอยู่ด้านหลังของเวทีพร้อมกับผู้ขับร้อง และคนพากย์จะยืนอยู่ที่ประตูของเวทีทั้งสองด้าน

การแสดงโขนฉาก หมายถึง การแสดงโขนที่นำฉากมาจากละครดึกดำบรรพ์มาใช้เพื่อแสดงให้เห็นถึงความสมจริงตามท้องเรื่องของการแสดงโขน จะใช้ฉากที่มีความสมจริงกับเนื้อเรื่อง เช่น อากาศดไลต่อสู้กับหนุมานบนท้องฟ้า ก็จะใช้ฉากท้องฟ้ามาประกอบการแสดง และสามารถเปลี่ยนไปตามท้องเรื่องที่แสดง วงดนตรีและผู้ขับร้องจะอยู่ด้านขวาของเวที ผู้แสดงจะออกทางประตูขวา และเข้าทางประตูซ้าย อากาศดไลเป็นฝ่ายยักษ์ที่รูปแบบการแสดงโขนจะออกมาปฏิบัติท่าทางประตูขวาของกระบวนท่าตรวจพล จากนั้นต้องเดินไปอยู่ทางด้านซ้ายของเวที และอีกประการหนึ่งคือ อากาศดไลออกมาในกระบวนท่ารบจะออกทางประตูซ้ายและหนุมานจะออกทางประตูขวา เป็นรูปแบบของการแสดงโขนของอากาศดไล และองค์ประกอบอีกอย่างหนึ่งคือ การแต่งกายของอากาศดไลมี 2 รูปแบบคือ ที่ปรากฏในภาพจิตรกรรมฝาผนังวัดพระศรีรัตนศาสดาราม จะแต่งแบบนุ่งจีบหน้านาง สำหรับการแสดงจะนุ่งแบบโจงกระเบน เพราะว่าจะได้สะดวกกับกระบวนท่ารำที่มีความผสมผสานกันกับยักษ์ผู้ชายและยักษ์ผู้หญิง คือท่าแบะขาตั้งเหลี่ยมอย่างผู้ชาย และอาวุธที่ใช้ในการแสดงคือ หอก จักร กระบอง ศร มีปรากฏในรูปแบบของการแสดงโขนของอากาศดไลในชุด สืบมรรคา โดยเริ่มจากหนุมานลองฤทธิ์กับนารถฤาษี และยอมแพ้ฤทธิ์นารถฤาษีและมาพบกับอากาศดไลและฆ่าอากาศดไลตาย ซึ่งมีรูปแบบการแสดงเป็นโขนฉาก มีการพากย์เจรจาในอารมณ์โกรธที่มีน้ำเสียงดุดันเน้นคำชัดเจนของผู้พากย์ เพื่อให้ผู้แสดงเกิดความรู้สึกทำให้แสดงอารมณ์โกรธได้สมจริง